

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О. М. Кубецька, О. В. Неклеса, Т. М. Остапенко,
Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Монографія

За загальною редакцією О. М. Кубецької

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2020

УДК 658.1
Т 33

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України
(протокол № 10 від 23.06.2020 р.)*

Рецензенти:

Катан Л. І. – д-р екон. наук, проф.,

Олійник О. І. – канд. екон. наук, доц.

*Матеріали монографії подано в авторській редакції.
При повному або частковому відтворенні матеріалів даної монографії
посилання на видання обов'язкове.
Представлені у виданні наукові доробки та висловлені думки
належать авторам.*

Т 33 Теоретичні та прикладні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: монографія / [Кубецька О. М., Неклеса О. В., Остапенко Т. М., Палешко Я. С., Санакоєв Д. Б.]. – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. – 105 с.

ISBN 978-617-645-397-0

Монографія виконана в межах теми дослідження «Теоретичні та прикладні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки держави» (державний реєстраційний номер 0119U103516) і розрахована на широке коло вітчизняних фахівців, науковців, практичних працівників НПУ. Представлено результати досліджень щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки держави з теоретичної та практичної точок зору.

УДК 658.1

ISBN 978-617-645-397-0

© Колектив авторів, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	6
Кубецька О.М., Палешко Я.С. Економічна безпека як об'єкт державного впливу.....	6
Палешко Я.С., Санакоєв Д.Б. Дестабілізуючі фактори функціонування держави як об'єкт наукових досліджень.....	22
Некlesa О.В., Палешко Я.С. Дуалістична єдність фінансової та економічної безпеки держави.....	36
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	48
Кубецька О.М., Остапенко Т.М. Соціальні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання, особистості, держави.....	48
Кубецька О.М. Оцінка рівня тіньової економіки України.....	60
Кубецька О.М., Некlesa О.В., Остапенко Т.М., Палешко Я.С. Сектор натурального самозабезпечення як елемент тіньової економіки України.....	67
РОЗДІЛ 3. ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	74
Палешко Я.С. Шляхи детінізації тіньової економіки України.....	74
Кубецька О.М. Компонування елементів забезпечення економічної безпеки держави: теоретичний аспект	85
ВИСНОВКИ	103

ПЕРЕДМОВА

Основний критерій економічної безпеки держави, а отже і фінансової безпеки, є здатність економіки підтримувати або ж відновлювати достатній рівень громадського відтворення в умовах критичних ситуацій (зовнішній або внутрішній впливи).

Економічна безпека, а отже і фінансова, підтримується в наслідок дотримання законодавства.

Економіка є предметом злочинних посягань, особливо в період реформ у країні, який характерний тим, що змінюється законодавство, відбуваються зміни у відносинах власності. Саме через вказані причини, стан фінансової та економічної безпеки є нестабільним, через процеси тонізації економіки, розвитку нелегальних або на пів легальних способів ухилення від сплати податків, а як наслідок це криміналізація економіки та розвиток злочинних угруповань, які намагаються контролювати діяльність суб'єктів господарювання.

Фінансова безпека залежить та досягається завдяки фінансовій політиці, яка відповідає нормативно-правовій базі та розробленим програмам, щодо економічної та фінансової сфер.

Отже, фінансова безпека, як і економічна, це забезпечення розвитку фінансової системи при якій формуються фінансові засади для соціально-економічної та фінансової незалежності держави, розвитку грошової, кредитної, бюджетної, та податкової систем з ціллю подолання будь яких загроз у економічній сфері. Реалізація механізму захисту фінансової системи включає визначення факторів, які впливають на фінанси держави та передбачення внутрішніх та зовнішніх загроз, дослідження зв'язку пов'язаності та будови структури фінансової безпеки.

У монографії колектив авторів досліджує широке коло питань, що стосуються політики забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

Монографія складається з передмови, трьох розділів, висновків.

У першому розділі «Теоретичний базис дослідження забезпечення фінансово-економічної безпеки держави» автори розглядають питання визначення економічної безпеки як об'єкту державного впливу, особливостей ідентифікації дестабілізуючих факторів функціонування держави, встановлення дуалістичної єдності фінансової та економічної безпеки країни.

Другий розділ «Практичні аспекти дослідження забезпечення фінансово-економічної безпеки держави» присвячений системним дослідженням щодо соціальних аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання, особистості, держави; здійснено оцінку рівня тіньової економіки України; проаналізовано сектор натурального самозабезпечення як елемент тіньової економіки.

Третій розділ «Покращення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки як складової економічної безпеки України» присвячений напрямом покращення державного регулювання та контролю у сфері економіки як складової економічної безпеки України. Автори пропонують власну систему елементів забезпечення економічної безпеки держави та ними запропоновано сучасні шляхи детінізації тіньової економіки, що ґрунтується на особливостях концепцій національної безпеки іноземних країн. Запропонована типологія є новою і досить цікавою з точки зору систематизації компонент безпеки країни.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ідеальною є та держава, де панує достаток, а не надлишок¹

1. Економічна безпека як об'єкт державного впливу

Ольга Кубецька, к.е.н., доцент

Яна Палешко, к.е.н.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Основа будь якої країни є – громадяни, тобто люди які проживають в тій чи іншій країні. Для людей, основою життєдіяльності і розвитку, слугує інстинкт самозбереження, тобто безпека. Отже на етапі формування будь якої країни, саме потреба в безпеці і охороні суспільства, є основним та фундаментальним критерієм. Тобто головним стимулом діяльності суспільства виступає безпека.

Глобальні досягнення у всіх сферах життя, провокують різносторонні конфлікти, тобто життєдіяльність людства часто ставить під загрозу добробут, і навіть, життя людини. Саме через це, кожна держава задля свого існування, піднімає питання безпеки, тобто національну безпеку.

Національна безпека має наступні рівні: безпека особи, суспільства і держави. Роль, яку відіграють ці рівні, визначається характером суспільних відносин, політичною владою, та як результат, рівнем загроз.

Відповідно, у ст. 17 Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу», а у ст. 3 підкреслено, що «людина, її життя, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»².

1 Платон. *Собрание сочинений : в 3 т. / Платон. – М., 1971. – Т. 3 (1). – 687 с.*

2 Див.: Конституція України. <https://ips.ligazakon.net/document/view/z960254k>

Тобто, національна безпека – це широке поняття, до якого входить: оборонна, екологічна, енергетична, продовольча та інші складові. Та слід зазначити, що досягнення соціальної, військової та інших видів безпеки, не можливе без ефективного функціонування економіки держави. Саме економічна безпека в розрізі проблем національної безпеки, набуває основного значення, адже для забезпечення конкурентоспроможності, обороноздатності, ефективної соціальної політики – необхідна стабільна економіка. Тобто економічна безпека є фундаментом в системі належної національної безпеки, відіграє вирішальну роль та є її природним елементом.

Національні економічні інтереси та їх пріоритети відіграють визначальну роль у системі економічної безпеки. З метою визначення національних економічних інтересів та пріоритетних напрямів для досягнення бажаних результатів, необхідно провести наступні заходи:

- здійснити аналіз поточного стану економіки у порівнянні з динамікою світового досвіду та попередніх років діяльності;
- застосувати заходи направлені на виявлення тенденцій розвитку в тому числі заходи створення умов для збільшення видобування енергетичних ресурсів, промисловості, виробництва загально-побутових товарів для внутрішнього або зовнішнього споживання;
- аналітичне планування і прогнозування соціально-економічного розвитку;
- корегування заходів державного регулювання з метою досягнення бажаних цілей.

Економічною безпекою визначається стан економіки держави, згідно якого, забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до загроз з боку внутрішніх та зовнішніх чинників, здатність до прогнозованого економічного розвитку суспільства. Зростання виробництва товарів, надання необхідних послуг для забезпечення благ населення, що задовольняють потреби суспільства. Сукупність потреб, які забезпечують розвиток життєво важливих та необхідних галузей для суспільства і держави, що забезпечують

розвиток потужної економічної складової. Безпека держави включає в себе весь комплекс превентивних заходів правоохоронного, військового, економічного, дипломатичного, технологічного та іншого характеру, що створені з метою подолання тих чи інших загроз, які виникають в процесі життєдіяльності.

Необхідність забезпечення економічної безпеки постає в момент формування держави, коли визначаються як національні так і економічні інтереси суспільства. Тому перед будь якою державою стоїть завдання в забезпеченні економічної безпеки країни.

Безпека держави

досягається при ефективному управлінні мікро- і макроекономіки, політичних сил, суспільства, інститутів влади.

Безпека суспільства

означає наявність інститутів влади, норм, розвинутих форм громадської свідомості, які забезпечують реалізацію прав та свобод усіх груп населення та попереджувати розкол громадян.

Безпека особистості

означає використання комплексу правових та моральних норм, державних установ та інститутів, які дозволяють реалізовувати свої здібності та соціальні потреби, не відчуваючи протидію з боку держави.

Рис. 1.1. Рівні національної безпеки

Для визначення поняття «економічна безпека», будемо використовувати принцип поступовості та спочатку визначимо значення слова «безпека». Як термін «безпека» почали використовувати в XVII столітті. Цей термін означав, стан людини, яка відчувала себе захищеною від будь-яких загроз. Термін «національна безпека» з'явився у XIX столітті.

Президента США Т. Рузвельт дав таке визначення: національна безпека

– це сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я всіх його громадян . Український тлумачний словник дає визначення безпеки, як стану при якому відсутні загрози для людини. Сучасні науковці трактують поняття «безпека» - як стан при якому задовольняються наступні потреби: існування, цілісність, незалежність, спокій та розвиток.

В економіці поняття «безпека» визначається як:

- ✓ захист певного об'єкта;
- ✓ захищеність, відсутність загроз, надійність, стабільність, спокій та збереження;
- ✓ категорії, які тісно переплітаються: існування, розвиток,
- ✓ цілісність та впевненість.

Спираючись на вище зазначене, необхідно відмітити, безпека являється фундаментом для функціонування та розвитку економічної системи, є кількісною та якісною складовою будь-якого об'єкта.

Отже економічна безпека це:

- ✓ це якісна та кількісна характеристика економічної системи, здатність економіки до самозбереження в умовах дестабілізації;
- ✓ ефективне застосування ресурсів для усунення загроз та підтримка стабільного розвитку в сучасних умовах і майбутньому;
- ✓ захист суб'єктів господарювання від як внутрішніх так і зовнішніх небезпек, найефективніше використання ресурсів суспільства для втілення його стратегічних завдань та цілей;
- ✓ процес пристосування економіки до змін задля досягнення мети.

Тобто економічна безпека – це сума умов та факторів, які забезпечують функціонування національної економіки, підтримують її стабільний розвиток, забезпечують здатність до самовдосконалення та прогресу.

Основними завданнями економічної безпеки є:

- забезпечення прогнозованого економічного підвищення;
- вирішення питання інфляції та безробіття;

- зменшення дефіциту бюджету та зовнішнього боргу держави;
- забезпечення соціального захисту та підвищення рівня якості життя населення;
- підтримка стійкості національної валюти тощо.

Ці завдання визначають пріоритетні напрямки економічної безпеки як формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів, національних інтересів, засобів і механізмів вирішення проблем.

Об'єкти економічної безпеки – власне економічна система країни; окремі сфери діяльності: військової, соціальної, політичної, правової, інформаційної і т. д.; суспільство – з його інститутами, організаціями, фірмами, підприємствами; особистість (індивід).

Суб'єкти економічної безпеки – держава і суспільство з усіма його інституціями. Якщо конкретизувати, то суб'єктами економічної безпеки є державні та місцеві органи виконавчої і законодавчої влади; міністерства, відомства, комерційні і некомерційні організації, громадські організації, окремі громадяни тощо.

Основна мета економічної безпеки – це створення умов для безперервного економічного росту, зменшення інфляції, подолання безробіття, створення стійкої структури економіки, подолання державного боргу, а також підвищення якості життя населення країни, стабілізація національної валюти та підвищення державної конкурентоспроможності.

Постійно розвиваюча економіка, здатна протистояти загрозам які виникають як в середині держави так зовні. Надійність та ефективність застосування економічних заходів впливу дозволяє пом'якшити наслідки дестабілізуючих процесів. Український народ, підприємства, установи та організації є об'єктами економічної безпеки. Держава виступає основним суб'єктом економічної безпеки, та здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Економічна безпека складається з функціональних складових, які в свою чергу суттєво відрізняються одна від одної. Слід зазначити, що саме

економічна система являється фундаментальною основою для національної безпеки. Складова структура економічної безпеки і досі суперечлива через те, що сильно переплітається зі складовими національної безпеки. Більшість сучасних дослідників в економіці дійшли згоди, що до системи економічної безпеки, які необхідно враховувати Україні, входять наступні елементи: сировинно-ресурсна безпека, фінансова безпека, енергетична безпека, інноваційна безпека, технічна безпека, продовольча безпека та зовнішньоекономічна безпека.

Міністерством економіки України було затверджено «Методику розрахунку рівня економічної безпеки України» відповідно до якої, складові економічної безпеки це: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна та продовольча безпеки¹.

Макроекономічна безпека – стан економіки, при якому відбувається досягнення збалансованих макроекономічних відтворювальних пропозицій.

Фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Зовнішньоекономічна безпека – стан, при якому забезпечується захист держави від негативних зовнішніх чинників, а відповідно зовнішньоекономічна діяльність відповідає національним інтересам.

Інвестиційна безпека – стан, при якому забезпечується позитивна економічна динаміка, внаслідок фінансування науково-технічної сфери.

Соціальна безпека – розвиток держави, при якому, підтримується та відбувається тенденція до зростання рівня життя населення.

¹ Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / Упоряд.: О.М. Кубецька, Я.С. Палешко, Д.Б. Санакоєв. О.В. Неклеса. -Дніпро, ДДУВС, 2019. 312 с.

Науково-технологічна безпека – стан розвитку держави, при якому конкурентоспроможність національної продукції підтримується на високому рівні та гарантується незалежність технологічних та інтелектуальних ресурсів.

Енергетична безпека – стан, при якому задовольняються паливно-енергетичні потреби населення та, відповідно, захист національних інтересів у енергетичній сфері.

Демографічна безпека – захист суспільства від демографічних загроз, розвиток громадян, відповідно до конституційних прав держави.

Продовольча безпека – достатній стан продовольчого забезпечення населення країни, тобто гарантії соціальної, політичної та економічної стабільності.

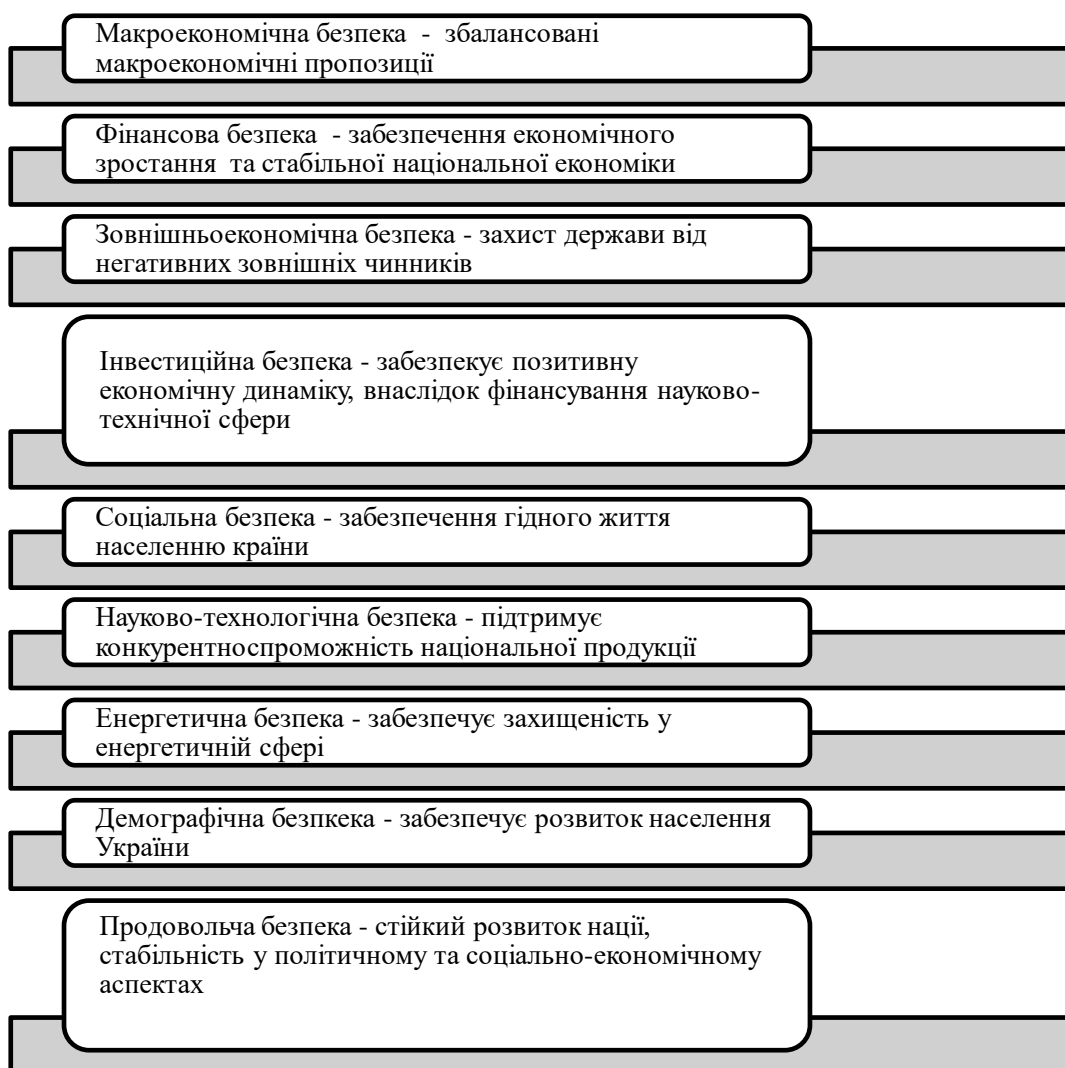

Рис. 1.2. Структура економічної безпеки держави

Структурні складові економічної безпеки держави повинні забезпечувати: збалансованість та стійкість економіки країни до зовнішніх та внутрішніх загроз, бути поштовхом для подальшого розвитку в майбутньому.

Економічна безпека держави – це захищеність економіки країни від небажаних дій свідомого впливу різних чинників або негативного впливу ринкових сил. Тобто різноманітні впливи, які суттєво погіршують стан національної економіки та призводять до критичних рівнів вважаються негативними чинниками. Це може бути – суттєве погіршення життя населення країни, яке як наслідок може призвести до загрози як економічній так і політичній системам в цілому. Тобто економічну безпеку слід розглядати як якісну ознаку національної безпеки і економічної системи держави, яка визначає реалізацію національних інтересів та життєдіяльність господарських суб'єктів та відповідно достойні умови життя населенню.

В діючій статистиці обов'язково треба відображати систему економічних показників, які б надавали кількісну оцінку соціально-економічного розвитку країни.

Для економічної безпеки мають важливе значення не самі показники та критерії їх оцінювання, а їх порогові значення, тобто граничні величини, перевищення яких загрожує безпеці економіки держави.

Найважливішими показниками економічної безпеки є:

- обсяги і темпи розвитку промисловості, обсяг і динаміка інвестицій, структура ВВП;
- ефективність використання природно-ресурсного виробничого і науково-технічного потенціалу країни;
- конкурентоспроможність економіки на ринках, динаміка темпів інфляції;
- рівень безробіття, кількість робочих місць та ефективність діяльності бюджетотворюючих підприємств;
- якість життя, у вигляді ВВП на душу населення, забезпечення дотримання з боку правоохоронних органів конституційних прав та свобод

суспільства, його правовою безпекою;

- забезпеченість матеріальними благами й послугами населення;
- дефіцит бюджету та державного боргу;
- енергетична незалежність;
- інтегрованість у світову економіку.

Основа економічної безпеки – високий рівень розвитку продуктивних сил, які розширюють відтворення ВВП; внутрішня політична основа, яка проявляється в громадській злагоженості з метою досягнення довгострокових національних цілей, що дає змогу розробляти та втілювати в життя стратегію соціального і економічного розвитку.

Економічна безпека актуальна для країн, які перебувають у стадії трансформації, тобто ті країни, де відбувається загострення суперечок серед різних груп населення. Під час економічних криз, державам перш за все, загрожує розпад соціального ладу та економічної системи країни. Саме в таких ситуаціях основне завдання – забезпечення економічної безпеки в державі.

Створення самодостатньої потужної економіки, що фундаментально пов'язана із виробництвом, збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу, забезпечення економічно безпечних умов життєдіяльності суспільства та побудова рівноправних і взаємовигідних економічних відносин з іншими державами є пріоритетним напрямком економічного розвитку держави.

Економічна безпека держави не існує сама по собі, тобто вона об'єднує в собі – економічну безпеку людини та міжнародну економічну безпеку.

Безпека людини являється структурним елементом безпеки держави, а остання, в свою чергу, являється елементом структури міжнародної безпеки. Тобто держава це той структурний елемент, який пов'язує безпеку населення зі світовим товариством і являється проміжним елементом між ними. Саме держава враховує інтереси громадян та поєднує їх з інтересами світового співтовариства. Враховуючи вище вказане доходимо висновку, що економічна

безпека держави поділяється на внутрішній та зовнішній рівень.

Держава по справжньому стає суверенною лише за умови ефективної та конкурентоспроможної національної системи економіки і відповідно функціонує на базі соціально орієнтованого вибраного курсу розвитку. Місце держави серед країн визначається відповідно до розвитку національної економіки. Тож логічно зробити висновок, що економічна незалежність є базовою складовою державної незалежності, а як наслідок і системи економічної безпеки держави.

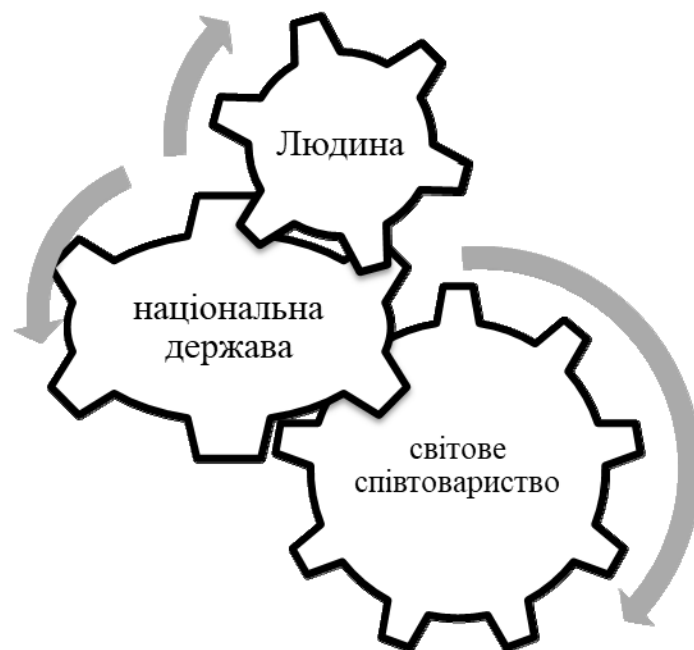

Рис. 1.3. структура суб'єктів економічної безпеки

Згідно з вище зазначеним, влада України регулює та контролює економіку та зовнішньоекономічну діяльність на базі власності народу та згідно з власним національним капіталом.

Останнім часом спостерігається зниження розвитку економіки України, наслідком чого є зниження безпеки держави в економічному виразі. Слабка економіка не здатна на достатньому рівні протидіяти загрозам які виникають в середині так і зовні держави, що призводить до погіршення соціальних стандартів, що відповідно віддзеркалюється на рівні життя суспільства. За таких обставин ми бачимо зниження рівня медичного обслуговування,

погіршуються загальні умови в отриманні професійної освіти, що в свою чергу призводить до погіршення дисциплінарних та культурних правил, що становлять державний правопорядок. В умовах спаду економіки, одним із найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва є ВВП, спад якого, за результатами останніх показників діяльності держави становить 5—15 відсотків від його звичайного значення. У випадку спаду ВВП більше тридцяти відсотків, наслідки для економіки можуть бути незворотними. Звичайним рівнем інфляції вважається середньорічний темп зростання цін на 5 – 6 відсотків, а в разі збільшення інфляції до 6—10 відсотків, необхідно вживати спеціальні обмежувальні заходи.

Тобто економічна незалежність являється складовою економічної безпеки держави.

Економічна незалежність

Проявляється в високого рівня конкурентоспроможності та якості національної продукції, це дозволить бути гідним конкурентом на ринку світової торгівлі та брати участь у обміні науково-технічними досягненнями. Для досягнення даної мети необхідно здійснювати контроль за національними ресурсами.

Проявляється в створенні умов для гарантій підприємства, захист власності в усіх її формах, тобто утримання дестабілізуючих чинників (усунення соціальної кризи, попередження та боротьба з економічними злочинами).

Проявляється в постійній модернізації (інноваціях) виробництва, підвищення професійних навиків та загальнокультурного рівня суспільства, створювати умови для самозбереження та самовідтворення національної економіки.

Рис. 1.4. Структурні елементи економічної незалежності

Тобто економічна безпека – це економічна категорія, яка втілює: систему відносин та заходів, які забезпечують економічний суверенітет, а відповідно і економічне зростання . Показує рівень ефективного функціонування структурних елементів, які виявляють загрози та запобігають

їм, тобто попереджують можливі збитки держави.

Слід зазначити, що економічна безпека держави як об'єкт державного впливу повинна забезпечувати розвиток економіки країни та створювати умови для її виживання та функціонування. Тобто, якщо економіка країни не розвивається, то відповідно падає відсоток її виживання як системи. Тобто запорука розвитку економіки, а відповідно економічної безпеки, полягає в стійкості та надійності її складових елементів та здатності витримувати зовнішній та внутрішній тиски.

Рис. 1.5. Функціональна спрямованість економічної безпеки

З вище вказаного випливає, що економічна безпека прямо пропорційна стійкості економіки. Чим більше розвинені міжгалузеві зв'язки та фінансово-грошова система, тим життєздатніша національна економіка, а отже і оцінка безпеки буде збільшуватися. Тобто будь-яке порушення між елементами структури системи призводить до дестабілізації і означає, що економіка входить до стану небезпечного.

Для повного розуміння поняття небезпеки як характеристики економічної безпеки держави, слід ввести наступні поняття:

- 1) загрози економічній безпеці держави – сукупність подій або чинників, які несуть у собі загрозу та спрямовані на об'єкт захисту;
- 2) джерела загрози економічній безпеці держави – сукупність

небезпечних подій, які свідомо або стихійно впливають на об'єкт захисту;

3) параметри економічної безпеки держави – показники, які кількісно характеризують рівень безпеки і використовуються для оцінки, моніторингу та прогнозування.

Основні параметри економічної безпеки держави, які використовуються, вказані на рис. 1.6.

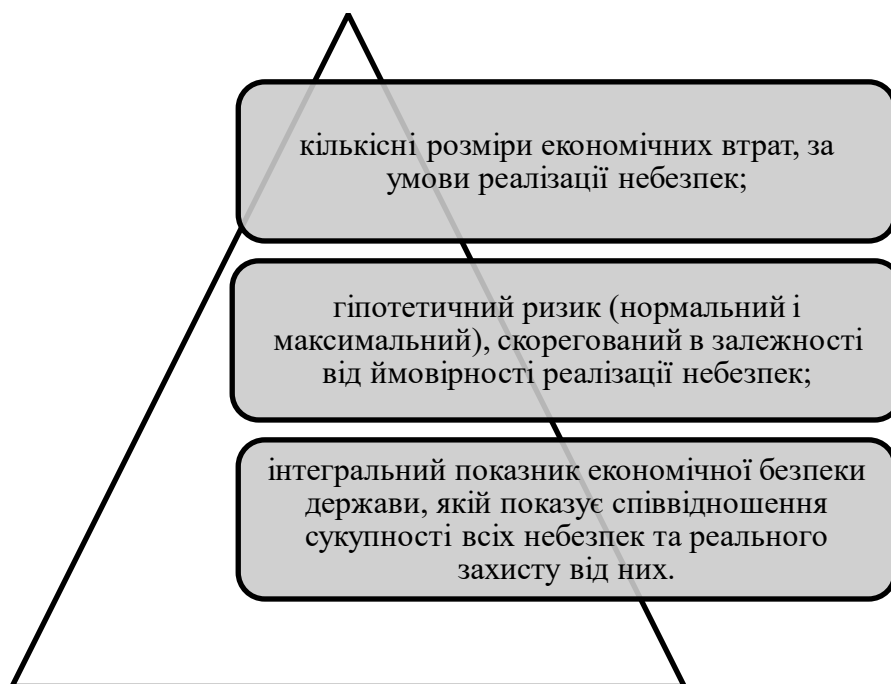

Рис. 1.6. Основні параметри економічної безпеки держави

Головна мета економічної безпеки держави – постійний економічний розвиток задля задоволення суспільних потреб при збільшенні розвитку соціалізації та інформатизації в економічній сфері.

Економічна безпека виступає одним із об'єктів впливу будь якої держави. Це твердження випливає з того, що державна політика направлена на ефективні напрямки розвитку свого суспільства та, відповідно, на створення механізмів їх регулювання, які в свою чергу мають на меті – захист інтересів населення країни.

Тобто ринкова економіка створюється на базі держави та її інтересів. Основний критерій розвитку економічної безпеки, як суб'єкта державного впливу, виступає достатній розвиток держави. В свою чергу, під вище

наведеним розуміється: захист державної економіки та її природній розвиток; підтримання дефіциту державного бюджету, стан внутрішнього та зовнішнього боргу, темпи зростання інфляції і рівень безробіття. При утриманні вказаних показників, на безпечному рівні, держава отримує зростання ВВП та, як результат, приріст благополуччя суспільства.

Макроекономіка є важливою складовою економічної безпеки, представляє теоретичну основу економічної політики держави та містить наступні вагомні складові такі як: стійкість та стабільність економіки держави; економічна самостійність; здатність до розвитку за рахунок системних збалансованих дій, насамперед державних органів влади. Економічна незалежність визначається можливістю здійснення контролю над використанням державних ресурсів, можливість забезпечити державні конкурентні пріоритети для участі у рівноправній міжнародній торгівлі. Стабільність економіки держави є передумовами міцності та надійності елементів на які поділяється економічна система. Здатність до прогресу шляхом самостійного розвитку і визначає перспективу захисту і реалізації національних інтересів, що є основою стійкості та стабільності національної економіки та передбачає сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат.

Визначення складових макроекономічного аналізу безпеки економіки країни зазначено на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Складові макроекономічного аналізу економічної безпеки

Так, держава являється головним інститутом забезпечення економічної безпеки, оскільки має власні територіальні кордони (захист забезпечує армія), певну чисельність людей – народ та суверенітет. Всі вказані елементи координуються законодавчими актами та нормами.

Держава як головний інститут забезпечення економічної безпеки має своє відображення в самому терміні «держава», яка в англійській мові має наступні значення: state, body politic, commonwealth, nation.

Отже «state» це система суспільних відносин, яка створюється на базі певної влади. Держава виконує управлінські функції «body politic», під чим маємо на увазі, що держава утворює систему органів влади, які регулюють діяльність суспільства. Та відповідно, держава – це народ «nation», які об'єднуються задля суспільного багатства і благополуччя «commonwealth». Держава формує принципи поведінки для своїх громадян, які мають примусовий характер, санкціоновані та захищені. Юридичні норми держави виконують функцію суспільного контролю за діями громадян, надають їм економічний та правовий статус свободи та, відповідно, розширюють їх соціальні можливості.

Поступово, відбувається інституціоналізація ринку (та його окремих частин) відповідно до загальних закономірностей. Держава, як інститут, не тільки спостерігає за цим процесом, а й створює для кожного етапу необхідні інституціональні умови. Процес інституціоналізації означає відокремлення ринкових процесів у самостійні сектори економіки (товарний, грошовий, кредитний, фондовий ринки). Такий розподіл весь час поглиблюється, якщо ринкові умови обігу того чи іншого блага або послуги набувають суттєвих ознак. Роль держави в процесі інституціоналізації полягає в збереженні, підтриманні, захисті інститутів ринку і усуненні суперечностей між ними. Тобто, держава являється інститутом особливого роду, так як створює інституціональні умови, які утворюють сприятливий рівень економічної безпеки. Під інституціональними умовами розуміються особливі види діяльності держави такі як: законодавча, адміністративна, контрольна,

наглядова, захисна, яким відповідають певні інструменти та установчі органи, що встановлюють для господарських агентів універсальний порядок дій.

Держава створює інформаційний простір, що перешкоджає викривленню поточної ринкової інформації для господарюючих суб'єктів, знижує невизначеність їх поведінки за рахунок зменшення ризиків, складання стандартних правил і обов'язкових вимог, що обмежують неналежне виконання договорів між учасниками та координують їх спільні зусилля в досягненні взаємовигідного результату. Тобто, саме держава забезпечує регулює рух та перерозподіл матеріальних, фінансових, інформаційних потоків в економіці, що у кінцевому результаті дає змогу ефективно використовувати обмежені економічні ресурси всіма суб'єктами господарювання.

З вище вказаного робимо висновок, що саме держава формує і впливає на економічну безпеку країни. Важливим аспектом у формуванні економічної безпеки держави є формування державою певного економіко-інституціонального статусу, тобто сукупності норм та правил, що дозволяють кожному суб'єкту виконувати певну економічну роль. Тільки завдяки інституціонально-економічному статусу такий суб'єкт, як підприємець, одержує право займатися своїми видами діяльності та зобов'язується сплачувати податки. Надання статусу, з одного боку, звільнює суб'єктів від невизначеності своїх дій, розширює їх економічну свободу та забезпечує можливість для прискореного розвитку. З другого боку, завдяки статусу держава включає економічних агентів у сферу спільної відповідальності шляхом здійснення нагляду, регулювання та контролю за їх поведінкою для запобігання не відповідним вчинкам.

2. Дестабілізуючі фактори функціонування держави як об'єкт наукових досліджень

Яна Палешко, к.е.н.

Дмитро Санакоєв, к.ю.н., доцент

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Кожній особі впродовж життя доводиться вчитися та працювати з метою досягнення певного успіху, та таким чином, знайти місце у суспільстві для своєї реалізації. Людина, озброєна глибокими науковими знаннями і міцними ідейними переконаннями, непереможна. Адже така особа може не лише застосовувати свої набуті знання, але й прогнозувати можливі непередбачувані ситуації в майбутньому.

Суттєві зміни в економічній, політичній та екологічних сферах вплинули на розвиток нових проблем, які торкаються як кожної окремої особи, соціальних угруповань, так і суспільства нашої держави. Саме розвиток проблем та їх необхідність подолання запустили механізм розвитку наукової роботи, головне завдання якої – забезпечити економічне зростання та соціальну стабільність в суспільстві. Науково-технічний прогрес сприяє розвитку науки та, відповідно, породжує плідну працю науковців, адже спираючись на зарубіжний досвід – темпи розвитку та стабільність суспільства залежить від розвитку та успішного застосування наукових досягнень.

Людська діяльність на сучасному етапі розвитку не лише нашої країни, але й світу в цілому – різноманітна. Та кожна діяльність має свою основу. Такою основою є економічне життя суспільства, тісно пов'язане з потребами та інтересами людей.

Держава є одним із найважливіших інститутів суспільства, центральним елементом його політичної системи. Визначальною рисою політичної системи суспільства та його підсистем – є держава.

Тобто під терміном «держава» розуміємо – особливу форму організації суспільства, вона являється носієм публічної влади, складається із сукупності взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу і забезпечує безпеку особи і нації. Держава має свої притаманні ознаки, які відображені в табл. 2.1:

Таблиця 2.1- Державні ознаки

Наявність суверенітету	Держава має найвищу владу над усіма внутрішніми суб'єктами, які знаходяться на її території, а всі інші держави зобов'язані визнавати цей принцип.
Ознака загальності	Держава охоплює своїм впливом усіх людей, що мешкають на її території, в тому числі громадян інших держав.
Примусовість	Право на примусовий вплив щодо населення країни і наявність особливої системи органів, установ і знарядь примусу (армія, поліція, суд, тюрми), які виконують функції державної влади.
Застосування сили	Держава володіє первинним, вищим, порівняно з іншими організаціями, правом застосувати силу в межах, встановлених законом.
Правові ознаки	Держава функціонує в рамках встановленого права. Структура і функції державних органів визначаються правом. Внутрішня і зовнішня політика проводиться виключно в правовому полі від імені всього суспільства.
Законотворчість	Право видавати закони і правила, обов'язкові для всього населення.
Державний апарат	Наявність публічної влади, здійснюваної особами, зайнятими винятково управлінням суспільством та охороною встановлених у ньому порядків (державні чиновники), сукупність управлінсько-адміністративних структур, покликаних реалізувати рішення центральних і місцевих органів влади.
Право, щодо оподаткування	Збирання податків з ціллю формування національного бюджету та утримання державних інститутів влади.
Визначена територія	Держава володіє певною територією, на якій поширюється влада країни та закони мають обов'язків характер. Організація влади здійснюється за певним територіальним принципом: поділ населення за територією проживання, а не за кровно-родинними ознаками.

Кожна держава має власну структуру, тобто систему органів та установ, які виконують внутрішні та зовнішні завдання, які постають перед країною.

Отже структуру держави, умовно, можна охарактеризувати як:

1. Органи державної влади – є представницькими, і як правило, законодавчими (парламент, регіональні, муніципальні, або місцеві).
2. Органи державного управління, тобто виконавчо-розпорядчі (система міністерств, відомств, адміністративні установи на місцях).
3. Глава держави в особі Президента.
4. Органи правосуддя, які забезпечують верховенство законів у державі. Розрізняються за адміністративно-територіальними ознаками (обласні, районні, міські) і за сферою юрисдикції (конституційні, загальні, господарські, військові, адміністративні, кримінальні, цивільні).
5. Контрольно-наглядові органи.
6. Правоохоронні органи.

Наша держава – Україна, являється демократичною країною. Демократична держава – це такий вид організації суспільства, в якій народ є джерелом влади, де державні демократичні соціально-політичні інститути та демократичний тип політичної культури, яка забезпечують органічне поєднання участі народу у вирішенні загальнодержавних справ із широкими громадянськими правами і свободами. Саме у демократичних державах запроваджена рівність перед законом громадян та органів управління (верховенство закону), громадянське суспільство, розподіл владних повноважень між одними її гілками, ефективні механізми стримувань і противаг.

Ні сучасному етапі можна сказати, що в державі високий рівень демократизму, якщо: висока ефективність її функціонування; присутня конкуренція, яка торкається державотворчих процесів; відбувається природна рівновага в суспільстві та існує високий ступінь довіри між громадянами та органами влади.

Та в кожній державі існує можливість пливу дестабілізуючих факторів. Дестабілізуючі фактори – явища та процеси природного і штучного походження, що породжують загрозу існування держави. В ролі

дестабілізуючих факторів можуть виступати як окремі особи, так і організації та їхні об'єднання. До найнебезпечніших факторів відносять недоброзичливі держави або їх об'єднання (коаліції), в яких для утворення штучних небезпек для інших держав утворюються та функціонують спеціальні органи та служби.

У світі інформаційних технологій виділяють особливо небезпечний дестабілізуючий фактор у вигляді інформаційних систем та засобів, оскільки вони одночасно є знаряддям приведення в дію інформаційних загроз, каналом їхнього проникнення у свідомість особистості або суспільну свідомість і генератором спонтанних загроз, що виникають внаслідок технічних несправностей і інших причин.

Джерелом утворення дестабілізуючих факторів може стати природне середовище. Адже кожній загрозі, тобто дестабілізуючому джерелу, притаманні дестабілізуючі фактори, які поділяються на дві складові: міждержавні та внутрішньодержавні дестабілізуючі фактори.

Аналіз дестабілізуючих факторів уособлює в собі поняття «виклику», тобто “challenge”, та поняття «загроза». Виклик – це певна ситуація чи складне завдання, яка перевіряє систему на стійкість. У сучасному світі таких викликів є велика кількість, що зумовлює необхідність моніторингу та розробку заходів реагування. Отже можемо сказати, що виклик – це певна сукупність обставин, на які потрібно чітко реагувати, так як бездіяльність може привести до суттєвих негативних наслідків. Ризик – це можлива небезпека, яка направлена на позитивне вирішення складної ситуації. Небезпека – це велика ймовірність загрози для певної ситуації. Отже і виклик, і загроза, і небезпека – являються синонімами для поняття «дестабілізуючі фактори».

Отже дестабілізуючі фактори це – те чому важко протистояти, стан небезпечної ситуації в системі, який потрібно вирішити. Тобто це свого роду протиріччя між наявним станом системи і потребою у внутрішніх змінах. А безпека у свою чергу – це відносний стан, за якого всі системи суб'єкта чи

об'єкта можуть працювати з максимальною ефективністю без загроз.

Дестабілізуючі джерела із сукупністю властивим їм дестабілізуючим факторам формують цілий спектр загроз, що впливають на стан особистості, суспільства і держави.

На даний момент багато держав знаходяться в стані «турбулентності», цьому причина – різноманітні деструктивні фактори, тобто загрози для стійкого існування та функціонування держави. У станах підвищеної загрози, країнам слід проводити аналіз своєї діяльності та результати аналізу повинні стати фундаментом національній безпеці країни.

Глобальні досягнення у всіх сферах життя провокують різносторонні конфлікти, тобто життєдіяльність людства часто ставить під загрозу добробут і навіть життя людини. Саме через це, кожна держава задля свого існування піднімає питання безпеки, тобто національну безпеку. Національна безпека має наступні рівні: безпека особи, суспільства і держави. Роль, яку відіграють цю рівні визначається характером суспільних відносин, політичною владою та як результат – рівнем загроз. Відповідно, у ст. 17 Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу», а у ст. 3 підкреслено, що «людина, її життя, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Сучасні держави повинні розуміти стан функціонування своєї країни. Постає необхідність завчасно бачити можливі виклики та розуміти величину ймовірності переходу викликів у загрози. Тобто службам безпеки держави необхідно мати сильну теоретичну базу. Кожна країна утворює цілу структурну систему національної безпеки. Держава управляє національною безпекою через систематизацію, деталізацію, класифікацію, відслідковує закономірність виникнення загроз та створює систему безпеки та ієрархію в ній.

Слід зрозуміти, що ж таке безпека в першу чергу. Безпека – це

забезпечення всім громадянам держави належних умов для їх самореалізації, захист їх життя, свободи, власності від посягань з боку будь-якої окремої людини, організації, суспільства чи держави. Тому безпека - одна з найважливіших потреб нарівні з потребою людини в їжі, одязі, помешканні тощо. Це означає, що потреба в безпеці, а отже і саме це поняття як категорія виникло разом із появою людини на землі, а її забезпечення - головна передумова її прогресивного розвитку. Та маємо визнати, що безпека – це не стан при якому відсутні абсолютно всі загрози. Спираючись на досвід поколінь, можна сміливо стверджувати, що досягти цілковитої безпеки від загроз (дестабілізуючих факторів) не являється можливим. Людство у постійному пошук захисту від дестабілізуючих факторів створюють цілі системи та удосконалюють виробництво озброєнь, що саме це стає найбільшим негативним фактором, який переростає в цілком серйозну небезпеку.

Це дозволяє стверджувати, що безпеку можна розглядати як своєрідну інтегральну характеристику соціальної системи, яка залежить від багатьох параметрів і характеризує той чи інший її стан (аж до людської цивілізації включно). У такому випадку досягнення такого стану соціальної системи визначає її головну ціль, а також спосіб й умови існування під впливом тих чи інших факторів.

Розвинута соціальна система – форма існування, яка характеризується якісними та кількісними категоріями, цілісною структурою та програмою розвитку. Безпека – це головний принцип розвитку суспільства, яка має свою основу у визначених та злагоджених поглядах щодо філософсько-світоглядних здобутків, ідеологій і, відповідно, ціннісних орієнтацій народу. При певних умовах саме різний погляд щодо цінностей – може стати серйозною проблемою протиріч. Тому розкол національної ідентичності на будь-яких напрямках неминуче призводить до відсутності національної злагоди щодо основних напрямків суспільно-політичних та соціально-економічних реформ в українському суспільстві і, таким чином, має

розглядатися як значна загроза безпеці України.

Головне завдання по зменшенню дестабілізуючих факторів, щодо країни – це створення ефективної системи національної безпеки. Національна безпека – це стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав і свобод людини і громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства і суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Національна безпека – це упорядковане взаєморозуміння між усвідомленням дестабілізуючих факторів для держави (загрози) та систему механізмів для протидії цим факторам.

Дестабілізуючі фактори, які чинять суттєвий вплив на функціонування держави є завжди, тому національна безпека – це своєрідний механізм, який утримує баланс між реальними та потенційними загрозами, з одного боку, та здатністю суб'єкта протидіяти їм, з другого. Безпека держави забезпечується завдяки відносинам між громадянами та державою і через взаємовідносини між різними державами.

Тобто безпека держави – це структурована система взаємодії між державою та гарантіями правовими, які вона надає. На рис. 2.2. вказані об'єкти державної безпеки:

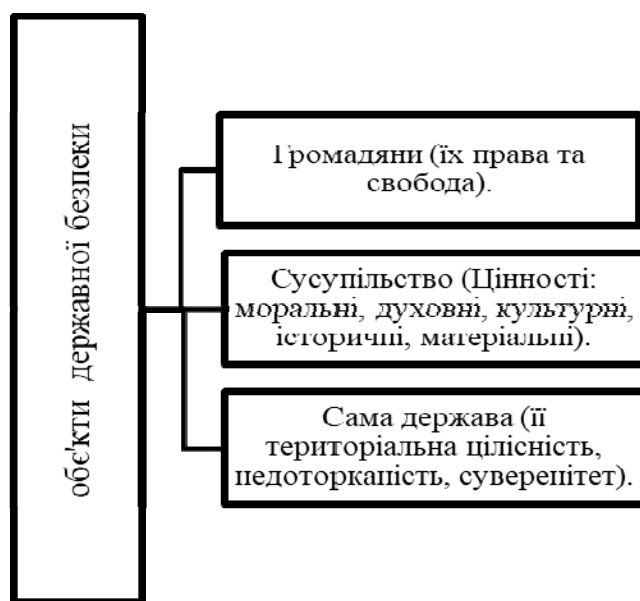

Рис. 2.2. Об'єкти державної безпеки.

Забезпечують національну безпеку наступні суб'єкти, які вказані на рис. 2.3:

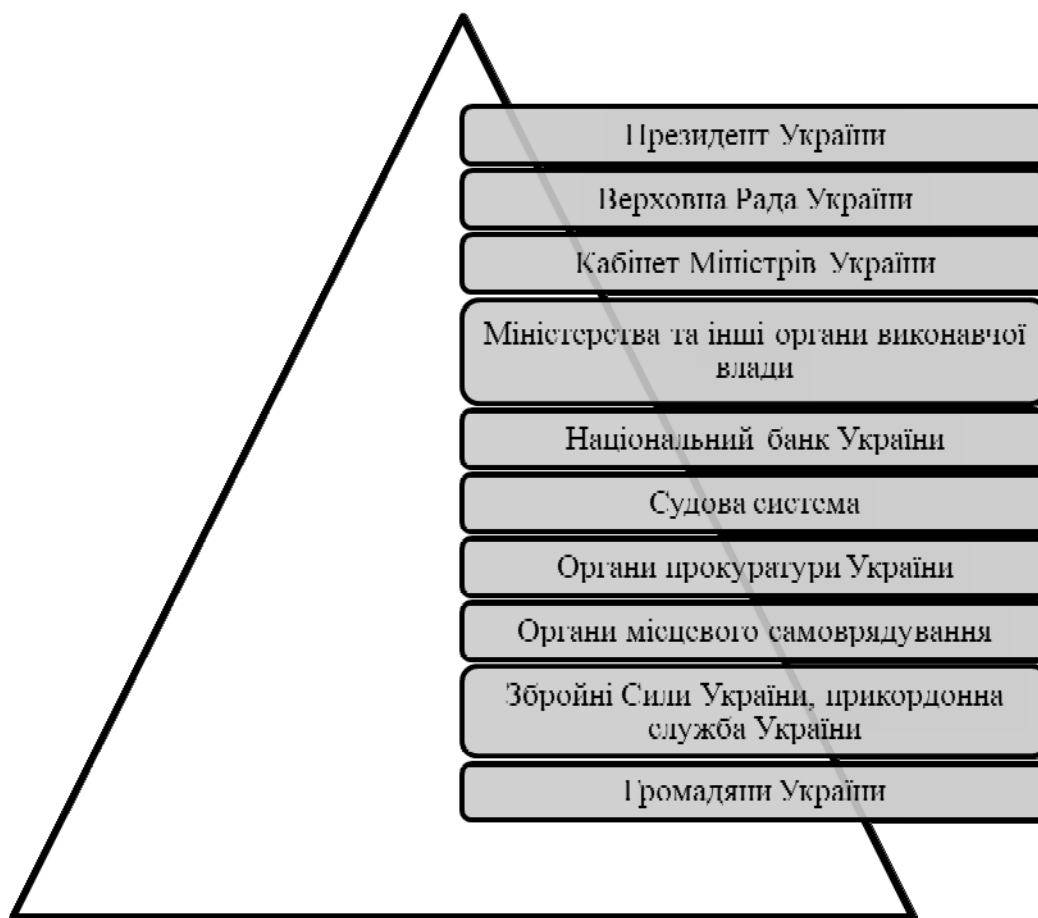

Рис. 2.3. Суб'єкти, які забезпечують національну безпеку держави

Створення безпечної країни – наука і мистецтво використання національної могутності за всіх обставин з метою досягнення бажаного рівня і виду контролю над супротивною стороною шляхом загроз, грубої сили, побічного тиску, дипломатії хитрощів та інших можливих засобів, що забезпечують захист інтересів і досягнення мети національної безпеки.

Сама система національної безпеки має власну внутрішню структуру, яка уособлює в собі певні елементи системи, яка має ієрархію. Система національної безпеки має доволі складну структуру, елементи якої, по суті, самі є складними системами зі своєю структурою, зв'язками та закономірностями свого розвитку.

Безпека України, для зменшення впливу дестабілізуючих факторів,

розподіляється на наступну сфери, які вказані в табл. 2.2:

Таблиця 2.2 - Структура національної безпеки України

Структура національної безпеки України	Політична безпека – розподіляється на зовнішню та внутрішню, це система інструментів щодо забезпечення захисту політичних інтересів громадян та держави від дестабілізуючих факторів. Тобто це забезпечення функціонування політичної влади, захищеність прав і свобод громадян, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань, рухів, цілісності і незалежності держави від політичної посягань в середині держави, політичного тиску та агресії на міжнародній арені.
	Державна безпека – це безпечний стан функціонування державних інститутів для керівництва загально значимими суспільними завданнями.
	Економічна безпека – це стан захищеності національної економіки, який забезпечує здійснення економічного суверенітету, економічне зростання в умовах системи міжнародних взаємозв'язків. Це захист економічних прав суспільства, захист майна, свобода торгівлі, що в свою чергу означає забезпечення економічної рівності, діяльності суб'єктів господарювання в межах чинного законодавства держави.
	Соціальна безпека відображає стан захищеності соціальних інтересів особи, соціальних груп та суспільства в цілому.
	Інформаційна безпека суспільства і держави характеризується рівнем захищеності, стійкістю основних сфер життєдіяльності (економіки, сфери управління, військової справи тощо) щодо небезпечних, дестабілізуючих інформаційних впливів. Це захист інформаційних ресурсів держави та достовірність інформації для прийняття рішень.
	Екологічна безпека – це стан правових норм і відповідних інститутів, що гарантує захист навколишнього середовища, раціональне використання та відновлення природних ресурсів, зберігання і розвиток довкілля для забезпечення повноцінної життєдіяльності людини.
	Науково-технологічна безпека – це стан захищеності наукового потенціалу держави, наявних в країні конкурентоспроможних технологій, а також недопущення та усунення наслідків технологічної недосконалості господарської діяльності.
	Гуманітарна безпека – право на духовне життя суспільства.
	Воєнна безпека – це стан захищеності прав та свобод громадян, базових інтересів та цінностей суспільства і суверенної держави від можливих зазіхань із застосуванням воєнної сили.
	Міжнародна безпека – це такий стан відносин між державами і народами, який виключає порушення миру та створення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть без втручання, тиску реалізувати свій суверенітет, право на самовизначення, обрати напрями соціально-політичної самореалізації.

Основа будь якої безпеки – це усунення та захист від дестабілізуючих факторів та чітка позиція інтересів. Розглядаючи питання національної безпеки розуміємо, що саме визначення національних інтересів – є базовим.

Національні інтереси – це чітко визначені та сформовані потреби громадян, які переплітаються з моральними цінностями та знаходять своє вираження у законодавчих актах країни. В Законі України «Про основи

національної безпеки України» визначено: національні інтереси — життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Тобто національні інтереси нашої держави – це основні цінності, а також прагнення населення до гідного життя та розвитку. Національні інтереси передбачають захист, збереження і розвиток тих благ і цінностей, що їх дане суспільство вважає для себе істотними. Основним базовим національним інтересом України є її виживання і розвиток як незалежної суверенної держави сучасного світу за умов збереження її національних цінностей, захисту політичного та економічного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності. Цей інтерес стає загальновизнаним як в масовій свідомості, так і серед політичної еліти. Його реалізація є передумовою безпеки, трансформації суспільства, соціального і культурного розвитку усіх громадян України.

В Законі України «Про основи національної безпеки» визначені пріоритети національних інтересів України:

- 1) гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- 2) розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- 3) захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 4) зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- 5) забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України;
- 6) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

7) збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;

8) забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;

9) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;

10) інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Спираючись на всю вище зазначену інформацію слід відмітити той факт, що національна безпека як і національні інтереси мають дестабілізуючі фактори впливу. Дестабілізуючі фактори національної безпеки – це наявні та цілком можливі загрози для життєво важливих національних інтересів України. Дестабілізуючі фактори поділяються на два види: зовнішні та внутрішні. До зовнішньо-політичних дестабілізуючих факторів відносимо наступні:

1) спроби замаху на державний суверенітет країни та, відповідно, на територіальну цілісність країни збоку інших держав;

2) не правомірне втручання та будь який не правомірний вплив інших країн на політику України;

3) нестабільність у воєнному плані, тобто воєнні конфлікти які знаходяться поряд з коронами України.

До внутрішніх дестабілізуючих факторів відносимо:

1) Дестабілізуючі фактори у сфері державної безпеки: розвідка іноземних спец служб; посягання на суверенність країни з боку окремих груп осіб; посягання на права та свободи населення; посягання на науково-технічний і оборонний потенціал України.

2) Дестабілізуючі фактори у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України: поширення зброї; нелегальна міграція; втягування України в регіональні збройні конфлікти; недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України.

3) Дестабілізуючі фактори у внутрішньополітичній сфері: порушення прав і свобод громадян з боку державної влади; не виконання законів України з боку державних службовців; виникнення конфліктів між населенням (соціальні групи) людей країни; прояви сепаратизму; не здатність державної влади вчасно реагувати на загрози національній безпеці.

4) Дестабілізуючі фактори в економічній сфері: тінізація економіки; зменшення ВВП; слабкий державний контроль у сфері економіки; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України; залежність національної економіки від міжнародних ринків, тобто низькі темпи розширення внутрішнього ринку; значне збільшення боргової залежності держави; не дієздатна антимонопольна політика; енергетична залежність, яка відбувається через неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів; в органах державного управління переважають особисті інтереси над загальнодержавними.

5) Дестабілізуючі фактори у соціальній та гуманітарній сферах: не ефективна політика щодо збагачення громадян країни; кризові ситуації в системі охорони здоров'я; криза в отриманні вищої освіти – виражається в зниженні можливостей здобути вищу освіту малозабезпеченим прошаркам населення.

6) Дестабілізуючі фактори у науково-технологічній сфері: повільні темпи розвитку науково-технічного потенціалу країни та як наслідок – відставання від розвинутих країн світу; слабкі державні механізми для розвитку інноваційної діяльності; неякісна продукція вітчизняного виробника; міграція висококваліфікованих спеціалістів закордон.

7) Дестабілізуючі фактори в екологічній сфері: неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності; застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів; негативні наслідки Чорнобильської катастрофи.

8) Дестабілізуючі фактори в інформаційній сфері: викривлення інформації; приріст злочинності, яка пов'язана з комп'ютерними технологіями; викрадення інформації, яка носить характер державної таємниці; поширення недостовірної та викривленої інформації серед верст населення.

Дестабілізуючими факторами міжнародної і національної безпеки виступають такі нові загрози, як зростання чисельності локальних конфліктів, міжнародний тероризм, насильницький екстремізм, розкрадання ядерних матеріалів і поширення ядерних технологій, організована злочинність, незаконне поширення наркотиків, надмірне поширення легких озброєнь і стрілецької зброї, гострі економічні проблеми та деградація довкілля, порушення прав людини та основних свобод, в тому числі свободи думки, свідомості, релігії чи віри, прав національних меншин, а також прояви нетерпимості, агресивного націоналізму, расизму, шовінізму, ксенофобії, антисемітизму.

Основне завдання по зменшенню впливу дестабілізуючих факторів полягає в том, щоб створити стійку та діючу систему національної безпеки, яка працювати злагоджено на кожній своїй структурній ланці. З вище зазначено матеріалу зробимо висновок, що національна безпека включає наступні види надійності системи у: політичній, економічній, державній, соціальній, інформаційній, гуманітарній та воєнній сферах. Враховуючи ситуацію, яка складається в Україні, діяльність органів влади країни повинна бути направлена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх дестабілізаційних факторів національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її

прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації. Враховуючи, той факт, що будь яка система не може функціонувати без належного фінансування, то можна стверджувати, що в сучасному світі базовим фундаментом загальної безпеки держави являється економічна безпека та стабільність. В економічній сфері слід: розробити та забезпечити умови для стабільного розвитку національної економіки; підвищення ефективності інвестиційних процесів; розробка діючої та ефективної антимонопольної політики; реформування податкової системи для подолання тінізації економіки; зміцнення національної валюти; погашення заборгованості; здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень; забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу; захист власного ринку від безконтрольного продажу імпоротної продукції; брати активну участь у міжнародних фінансових організаціях.

Економічна безпека являє собою складну структуровану конструкцію. Вона одночасно утворює базовий фундамент для всіх елементів національної безпеки. Спираючись на міжнародний досвід – можна стверджувати, що лише стійка та надійна економічна система служить гарантією для незалежності країни, її стабільного і стійкого соціально-економічного розвитку. Тобто державним органам влади необхідно вдосконалювати та поширювати економічні важелі, які будуть ефективно застосовуватися при виконанні регулюючої, захисної і контрольної-примусової функцій держави. Визначення дестабілізуючих факторів дає можливість перейти до розробки державної політики щодо безпеки на національному рівні в поєднанні її основних напрямків.

3. Дуалістична єдність фінансової та економічної безпеки держави

Економічна безпека або фінансова безпека це - умова стабільного доходу або інших ресурсів для підтримки рівня життя зараз і в доступному для огляду майбутньому.

Яна Палешко, к.е.н.,

Олександр Неклеса

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Розвиток країни з соціально орієнтованою ринковою економікою відбувається завдяки вдосконаленню та застосуванню економічних важелів, які застосовують органи державної влади при здійсненні регулюючої, захисної і контролюючої функцій.

Першочергове завдання, яке постає перед кожною державою – це визначення національних економічних інтересів, після яких визначається державна політика щодо забезпечення економічної безпеки та пріоритетних напрямків розвитку.

На сучасному етапі виділяють наступні основні напрямки розвитку економічної безпеки, які вказані на рис. 3.1.

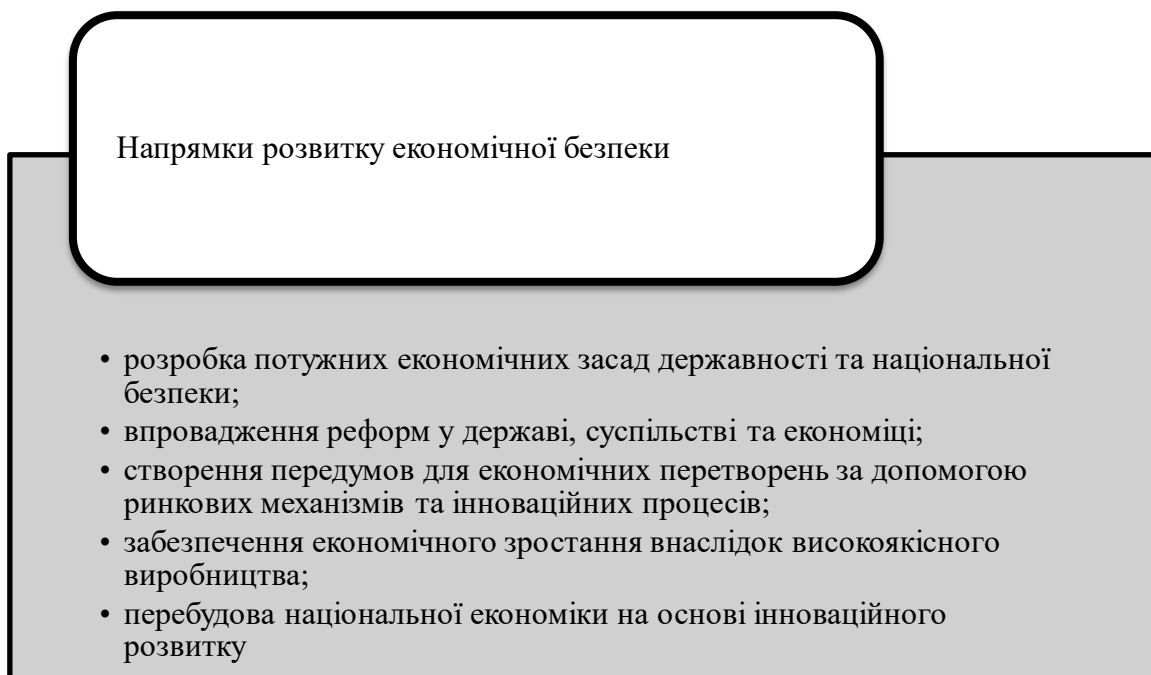

Рис. 3.1. Напрямок розвитку економічної безпеки

Слід розібратися з такими термінами як загроза, безпека, небезпека і національна безпека.

Отже загроза – визначається як, конкретна сукупність негативних чинників чи умов. Безпека – стан захищеності від негативного впливу якихось чинників. Небезпека – об’єктивно існуюча можливість негативного впливу на систему, механізми, соціальний стан, явище, через що, може бути заподіяна шкода, кризовий стан чи розпад. Термін національна безпека трактується по-різному.

В Законі України «Про основи національної безпеки України» наводиться наступне визначення терміну «національна безпека»: «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам».

Тобто можна дати власне визначення, що національна безпека – це захист життєво важливих інтересів населення країни та національних інтересів держави від негативних чинників. Саме поняття безпека має два рівні: міжнародний та національний.

В Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено дев’ять складових національної безпеки: зовнішньополітична, економічна, внутрішньополітична, соціальна і гуманітарна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна. Авторами розширено цей список, який вказано на рис. 3.2.

Слід зазначити, що базова складова національної безпеки – це економічна безпека. Для України важливість економічної безпеки полягає в тому, що держава перебуває на стадії формування та розвитку нових ринкових відносин та як наслідок – відбувається перебудова інфраструктури ринку.

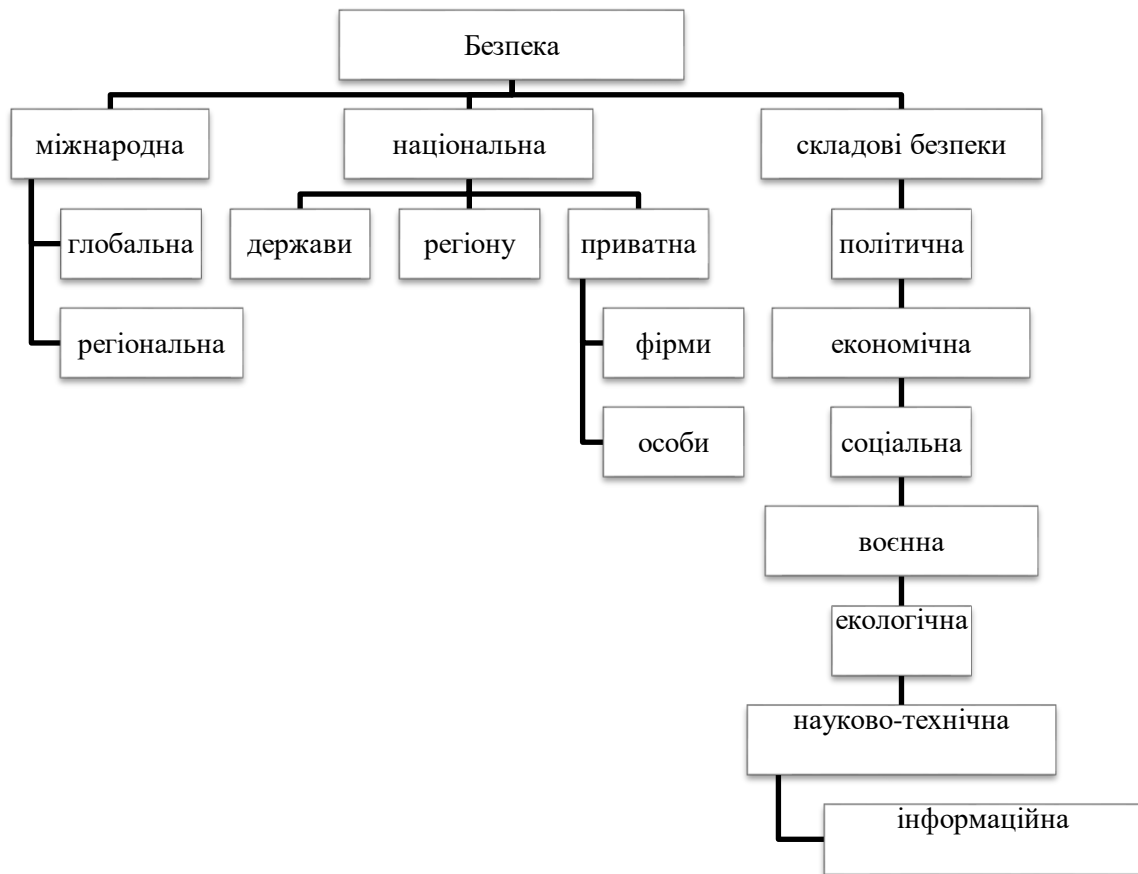

Рис. 3.2. Структурні елементи «безпеки» як економічної категорії

Також слід зазначити, що саме економічний аспект являється основою в усіх складових національної безпеки, так як являється саме економічним підґрунтям їх існування та розвитку.

Економічна безпека утворюється на наступних засадах:

1) Економічна незалежність – здатність країни сформувати та впроваджувати власну економічну політику та національні економічні інтереси (контролювати національні ресурси та державну власність).

2) Стабільність економіки в державі – надійність та здатність завчасно реагувати на негативні чинники системи та її складових, попередження та реагування на дестабілізуючі чинники, створення державних гарантій для суб'єктів господарювання та ін..

3) Економічний розвиток – розвиток економічного, трудового та інтелектуального потенціалу держави, висока конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

4) Забезпечення країни природними, трудовими, фінансовими та інтелектуальними ресурсами або ж безпечне їх заміщення.

5) Рівень залежності економічної безпеки від внутрішніх та зовнішніх факторів.

Економічна безпека несе в собі суть стану економіки та інститутів влади країни за допомогою яких відбувається забезпечення захисту національних інтересів, розробляється та впроваджується політика соціального розвитку населення, високий військовий стан безпеки при будь яких умовах та чинниках, які несуть можливий негативний вплив.

Верховною Радою України прийнято закон «Про основи національної безпеки України» відповідно до якого, економічна безпека являється базовою складовою національної безпеки. З цього випливає ціль економічної безпеки держави, яка має пряму пропорційну залежність від стану національної економіки та має виконувати наступні умови:

✓ незалежність в технічному та економічному аспектах, та стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз;

✓ забезпечення захищеності економічних інтересів, при будь яких базових цілях державної політики;

✓ підтримка та розвиток високого рівня соціально-економічної стабільності держави.

До складу економічної безпеки науковці в вітчизняній літературі здебільшого відносять такі категорії: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, безпека фінансово-кредитної сфери, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, аграрна, демографічна, екологічна, промислово-технологічна, соціальна, продовольча, приватизаційна, зовнішньоекономічна.

Економічна безпека має фундамент, який являється її головною складовою, в фінансовій безпеці, а отже високий рівень захисту в фінансово-кредитній сфері. Саме на фінансовій складовій будується вся економіка держави. Тобто фінанси – це та головна «артерія» економічної системи держави, без якої будь яка система в країні не може функціонувати. Фінанси –

це сукупність економічних відносин, які виникають як наслідок обороту грошових коштів. Отже фінансову безпеку доцільно виділяти як підсистему усієї системи економічної безпеки (рис. 3.3).

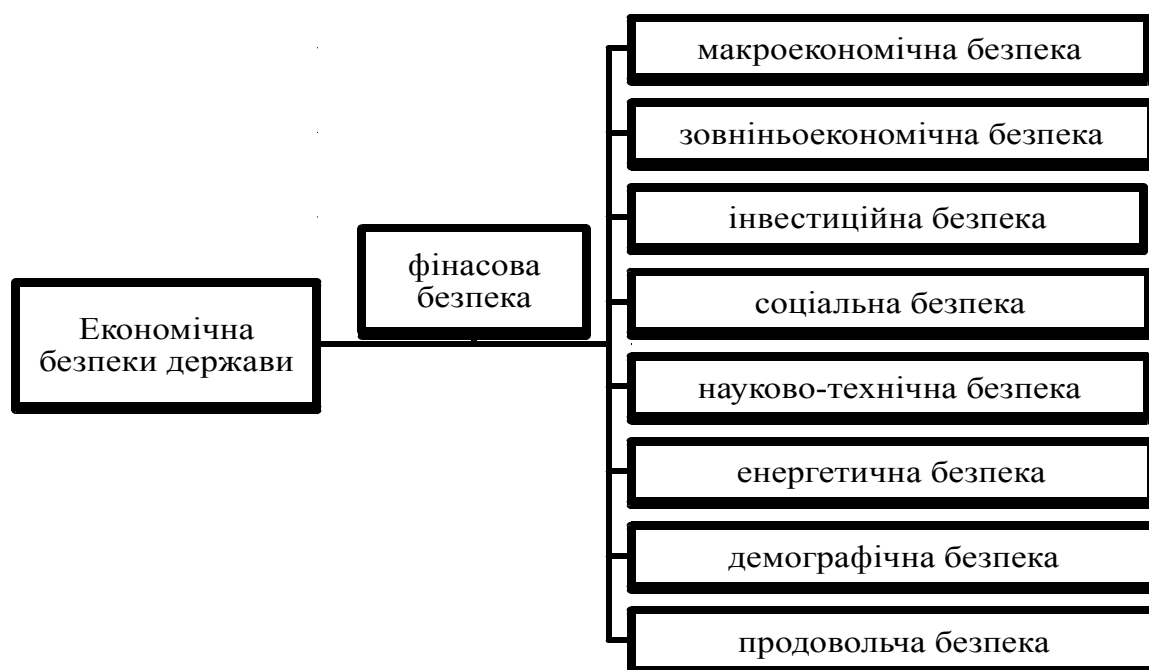

Рис. 3.3. Дуалістична єдність фінансової та економічної безпеки держави

Стійкість фінансової безпеки потребує високих показників, бо зачіпає абсолютно всі галузі національної економіки та господарства, підприємців, населення та державу в цілому.

Сама фінансова безпека умовно складається з наступних секторів, які представлені на рис. 3.4.

Спираючись на секторну структуру фінансової безпеки країни слід визначити порогові значення безпечного сану фінансового середовища в державі.

Мета забезпечення державою економічного суверенітету полягає в підтриманні такого стану економічної сфери держави, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування економіки країни і економічне зростання.

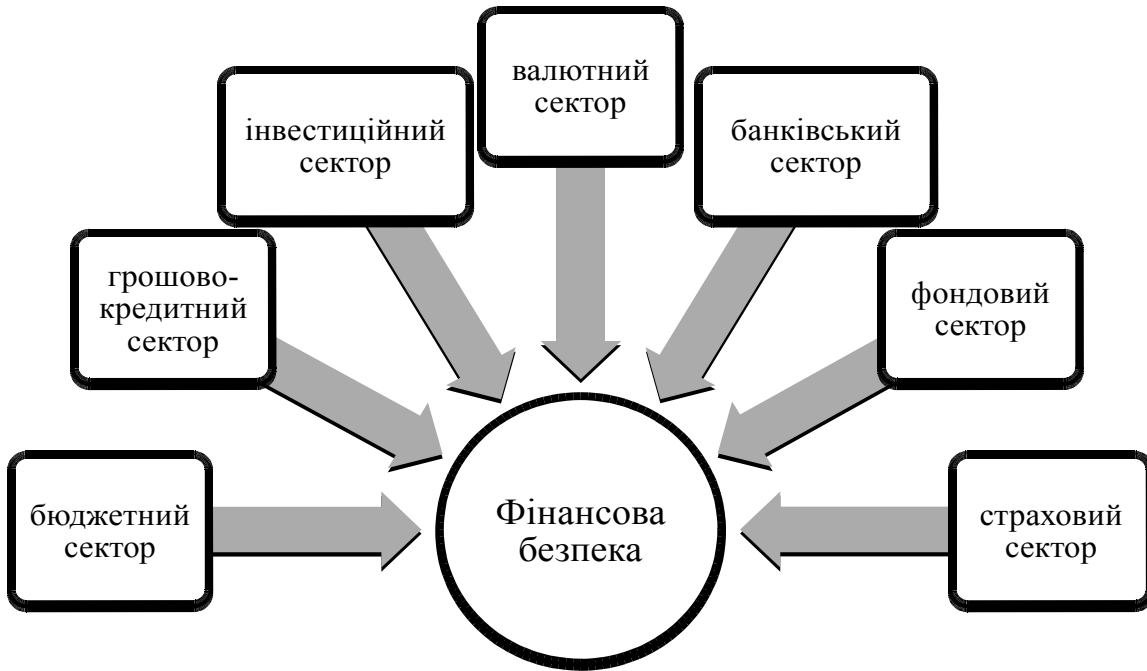

Рис. 3.4. Секторна структура фінансової безпеки

Тобто досягнення такого стану економічної сфери, який абсолютно відповідає вимогам ринкової економіки

Наразі, будуть визначені як якісні, так і кількісні критерії безпечного стану фінансової сфери держави, які необхідно підтримувати для практичного стану економічної безпеки.

Критерії бюджетного сектору вказані на табл. 3.1:

Таблиця 3.1 - Якісні та кількісні критерії бюджетного сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії бюджетного сектору	Дефіцит державного бюджету має бути не більшим 3% ВВП; Видатки державного бюджету мають не перевищувати 20% ВВП; державний (внутрішній і зовнішній, тобто загальний) борг не має перевищувати 55% ВВП, відповідно – темпи зростання заборгованості не мають бути більшими за темпи зростання ВВП.
	Бюджетна система має змогу забезпечувати повне фінансування запланованих державних витрат і цільове використання бюджетних коштів.
	Для країн з перехідною економікою рівень зовнішнього боргу на душу населення не має бути більшим ніж 200 дол. США; Витрати на погашення та обслуговування зовнішньої заборгованості не повинні перевищувати 18% експорту країни.
	Зовнішні запозиченні мають бути не більше 30% для покриття дефіциту державного бюджету.

Критерії інвестиційного сектору вказані на табл. 3.2:

Таблиця 3.2 - Якісні та кількісні критерії інвестиційного сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії інвестиційного сектору для забезпечення фінансової безпеки	Обсяг як вітчизняних так і іноземних інвестицій має бути високим для: <ul style="list-style-type: none"> ➤ економічного самовідтворення; ➤ економічного зростання держави. Тобто іноземні інвестиції – 5% ВВП та більше, а національні інвестиції – 17% ВВП та більше.
---	--

Критерії грошово-кредитного сектору вказані на табл. 3.3:

Таблиця 3.3 - Якісні та кількісні критерії грошово-кредитного сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії грошово-кредитного сектору для забезпечення фінансової безпеки	Обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності знаходиться на рівні, який забезпечує нормальне їх функціонування, відсутні бартер в розрахунках між підприємствами і їх заборгованість бюджету, а з бюджету – підприємствам (по ПДВ), рівень простроченої кредиторської і дебіторської заборгованості дорівнює нулю, постійно зростає обсяг безготівкових розрахунків, як в народному господарстві, так і при сплаті населенням куплених товарів і послуг.
	Скорочується відповідно до розгортання безготівкових розрахунків частка грошової маси поза банками до рівня, не більшого за 4% ВВП, збільшуються основні грошові агрегати (зокрема, грошова маса М1 має перевищувати 15–20% ВВП), емісія (приріст грошової бази) не перевищує встановлених нормативів, знижується рівень доларизації грошового обігу (не має перебільшувати 10% грошової маси в національній валюті, а обсяг іноземної валюти готівкою до національної валюти готівкою – не більше 25%), зростає рівень монетизації економіки до значення, яке є достатнім для її забезпечення грошовою масою (не менш як 50% ВВП).
	Обсяги наданих економіці країни кредитів мають забезпечувати фінансування обігових коштів підприємств в необхідних для їх нормального функціонування розмірах, а також довгострокове інвестування в народне господарство, яке забезпечує економічне зростання (кредитні надходження до економіки мають бути більшими за річний обсяг ВВП).

Критерії валютного сектору вказані на табл. 3.4:

Таблиця 3.4 - Якісні та кількісні критерії валютного сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії валютного сектору для забезпечення фінансової безпеки	Обсяг золотовалютних резервів країни має бути достатній для підтримання стабільності національної грошової одиниці (тобто має перевищувати обсяг тримісячного імпорту).
	Сальдо зовнішньоекономічної діяльності має бути позитивним, платіжний баланс має бути позитивним або ж дорівнювати 0.
	Рівень забезпеченості національної готівкової валюти валютними резервами має бути більшим за 100%.

Критерії банківського сектору вказані на табл. 3.5:

Таблиця 3.5 - Якісні та кількісні критерії банківського сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії банківського сектору для забезпечення фінансової безпеки	Стійка до кон'юнктурних коливань на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках банківська система з національним банком, та відповідно, здатність фінансувати потреби населення та держави
	Приріст первинної емісії НБУ не може перевищувати 20%.

Критерії страхового сектору вказані на табл. 3.6:

Таблиця 3.6 - Якісні та кількісні критерії страхового сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії страхового сектору для забезпечення фінансової безпеки	Надходження страхових платежів мають бути не меншими 7 % ВВП. Утворення ринку страхових послуг для надійного захист прав та майна населення.
---	--

Критерії фондового сектору вказані на табл. 3.7:

Таблиця 3.7 - Якісні та кількісні критерії страхового сектору для забезпечення фінансової безпеки

Якісні та кількісні критерії страхового сектору для забезпечення фінансової безпеки	Має бути стійким до кон'юнктурних коливань на світовому фондовому ринку.
	Має забезпечувати реструктуризацію національної економіки, стимулювати вкладення збережень населення і підприємств в розвиток і фінансову стабілізацію.

Спираючись на світовий досвід, можна стверджувати, що саме високий рівень фінансової безпеки на усіх існуючих рівнях (національний, регіональний та на рівні суб'єктів господарювання) гарантує суверенність та незалежність державі, стабільність життєдіяльності населення країни та співпрацю з міжнародними економічними інститутами.

Рівень фінансової безпеки залежить від її складових та від економічної безпеки держави (так як вона є її структурною складовою). Тобто не стабільність фінансової безпеки створює небезпеку для економічної безпеки держави . Тобто саме рівень фінансової безпеки являється – безперечним показником в ефективності політики країни та діяльності інститутів влади, говорить про якість розвитку фінансово-кредитної сфери під час реформувань в державі.

Понятійний апарат фінансової безпеки:

✓ Об'єкт – фінансова безпека як механізм, на який впливає стан її структурних елементів та діяльність органів державної влади.

✓ Суб'єкти – держава як законодавча, виконавча та судова влада; фінансові інститути; ланки національної економіки; населення держави.

✓ Предмет – діяльність суб'єктів фінансової безпеки та заходи, які спрямовані на об'єкт фінансової безпеки.

Поняття фінансової безпеки можна розглядати з різних позицій, які вказані на наступній табл.. 3.9:

Таблиця 3.9 - Розгляд поняття фінансової безпеки з позицій: ресурсного підходу, статистичних даних та нормативно-правового регламенту

Позиція ресурсного підходу	Фінансова безпека – це стан захисту фінансових інтересів суб'єктів господарювання держави та секторів економіки фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання відповідних зобов'язань.
Позиція статистичних даних	Фінансова безпека – це стан грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, страхової та фондової систем при якому відбувається збалансованість та стійкість до внутрішніх та зовнішніх негативних факторів, а отже забезпечення економічного зростання.
Позиція нормативно-правового регламенту	Фінансова безпека – це стан при якому рівень зловживання фінансовими ресурсами мінімальний та неможливість направляти фінансові ресурси в не закріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання.

Фінансова безпека полягаю у:

- ✓ Можливість досягати стратегічних цілей розвитку країни.
- ✓ Можливості держави самостійно визначати цілі та механізми її функціонування.
- ✓ Можливості держави бути конкурентоспроможною на світових фінансових ринках.

Фінансова безпека має внутрішні та зовнішні аспекти.

Зовнішні аспекти – це фінансова незалежність держави та незалежність національної фінансової системи від впливу міжнародних фінансово-кредитних організацій і транснаціонального капіталу. Слід зазначити, що абсолютної фінансової незалежності бути не може враховуючи сучасні умови глобалізації світового економіки. З кожним роком зростає мобільність капіталу та стає більш інтенсивний його обіг. Саме з цих причин необхідно враховувати сучасну та прогнозовану ситуацію на світових валютних ринках та ринках капіталу.

Внутрішні аспекти – залежать від досконалості правової, організаційної та інституціональної бази, а також політичною стабільністю, рівнем ризиків

ринкової кон'юнктури, масштабами тіньової економіки та рівнем корупції в державі.

Забезпечення фінансової безпеки відбувається завдяки стратегічному плануванню, та реалізації в практиці цього планування, тобто підтримання фінансової безпеки не тільки на сучасному етапі але й у майбутньому.

Основні заходи по підтримці фінансової безпеки на належному рівні: аналітична обробка інформації щодо забезпечення фінансової системи в інших країнах; збір даних, які дають чітку характеристику стану фінансово-кредитної сфери в державі; розробка стратегічних цілей по підтримці фінансової безпеки; постійний аналіз чинників та умов, які можуть стати загрозою для фінансової безпеки; прогноз індикаторів зміни стану фінансової системи в майбутньому та заходи протидії їм; розробку та впровадження конкретних заходів щодо підтримання фінансової безпеки на належному рівні.

Основні функції забезпечення фінансової безпеки базуються на меті, основних методах забезпечення фінансової стабільності системи та дотримання національних інтересів, які торкаються цієї сфери.

Функції забезпечення фінансової безпеки:

- ✓ Створення надійної фінансової системи держави та моніторинг її стану.
- ✓ Сприяння розвитку фінансової системи держави (розробка стратегій та заходів для підтримки рівня фінансової безпеки).
- ✓ Постійна діяльність фінансової системи за будь яких умов (прогнозування можливих загроз та розробка шляхів їх подолання, а також вчасне запобігання впливу руйнуючих факторів).
- ✓ Активна співпраця з системами фінансової безпеки інших країн (спільне проведення заходів у рамках міжнародних систем фінансової безпеки).

Можна дійти висновку, що фінансова безпека тісно пов'язана з головними національними та фінансовими інтересами держави. Для кожного

конкретного періоду державі необхідна розробка та впровадження особливих методів та заходів із застосуванням різних механізмів управління фінансовою безпекою та підтримці системи спеціальних органів влади. Реалізація підтримки фінансової безпеки має базуватися на наукових теоріях і стратегіях, розробка інститутів забезпечення безпеки, систематизація та прогнозування загроз та їх шляхи подолання.

Стан фінансової безпеки в країні дає чітку характеристику динаміки розвитку всієї фінансової системи держави, та здійснюється завдяки чіткій фінансовій політиці щодо інвестиційної сфери. Тобто стабільність та високий рівень фінансової безпеки безпосередньо залежить від інвестиційних, правових, економічних та соціальних умов, які дають змогу здійснювати інвестиційну діяльність як внутрішніх так і зовнішніх інвесторів.

Фінансова безпека являється важливою складовою економіки України. Слід зважати на той факт, що проблеми фінансового характеру для України є новими, так як фінансова система держави формується через вплив трансформаційних процесів в економіці та через якість державного управління. Не мало важливий вплив зовнішньоекономічних чинників, які відіграють важливу роль в процесі переходу України до стану відкритої економіки.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1. Соціальні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання, особистості, держави

Ольга Кубецька, к.е.н., доцент

Яна Палешко, к.е.н.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Питання забезпечення економічної безпеки як на рівні держави, суб'єктів господарювання та особистості, на сьогоднішній день, є досить актуальним. Потреба у дослідженні зумовлена тим, що не зважаючи на великий доробок вчених з окресленого питання, на сьогодні не сформована повністю площина вивчення даної проблеми. Зокрема, існують і по-сьогодні, протиріччя щодо з'ясування сутнісних аспектів таких складових забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання, особистості, держави як соціальне та економічне підґрунтя.

Потреба досліджень теоретичних та аналітичних досліджень із зазначеної проблематики впливає з того, що вітчизняний сформований механізм забезпечення економічної безпеки різних рівні, зокрема, у соціальній та економічній сферах, не є належним, достатнім, дієвим, ефективним.

Сучасна література віддзеркалює переважно питання забезпечення економічної безпеки на різних рівнях. Зокрема такі вчені, як З. В. Гбур, С.І. Урба, Х. О. Мандзіновська, Л. М. Акімова, Н. М. Попадинець підкреслюють значення такого рівня забезпечення економічної безпеки як державний.

Такі вчені, як А. С. Марина, А. П. Дикий, І. О. Гончарова, Л. Гнилицька, Л. О. Пашнюк, М. П. Денисенко, А. М. Штангрет та інші, у

своїх працях досліджують питання забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Аналізу окремих складників економічної безпеки, зокрема такого як соціальний, присвячено роботи таких вчених, як А. Ю. Ковальчук, І. М. Глібова, В. В. Мамонова, О. Ф. Новикова, О. О. Штельмах та інші. Дані праці включають до свого складу підходи до формування системи показників та індикаторів оцінки безпеки, враховуючи соціальний та економічний аспекти, а також напрями подолання економічних та соціальних загроз таких рівнях як: макро-, мезо– і мікрорівні.

Збереження національної безпеки, та таких її складових, як економічна та соціальна безпеки, на сьогодні постає на передній план для вирішення суттєво важливих завдань. Це проблема вбачає багатоаспектність та комплексність, тобто її вивченням займаються і філософи, і соціологи, і техніки, і економісти та інші.

В широкому значенні, національна безпека – являється станом захищеності держави та її громадян від усіх можливих загроз сучасності. З цього і випливає поняття національні інтереси, яке означає – сукупність основних цінностей та прагнень громадян та держави на конкретному етапі розвитку.

Конституція України містить положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека в Україні визначені як вища соціальна цінність, а права і свободи людини та їхня гарантія визначають сенс і спрямування діяльності держави. Затвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Свобода людини – це поняття, яке виходить із прав людини і громадянина. Права поділяються на природні (ті, які пов'язані з існуванням) та набуті (дають характеристику соціально-політичному статусу людини та громадянина). Коли в людини відсутня свобода вона не може користуватися своїми правами. Наявність свободи створює умови для набуття прав та їх

реалізація.

Через неналежне приділення уваги захисту прав, свобод та інтересів особистості, відбуваються певні негаразди які провокують, зокрема, розкол суспільства на певні групування/формування. Іншими словами, потрібно спочатку забезпечити економічні інтереси суспільства, громадянина окремо (особистості), а вже потім забезпечувати безпеку держави з різних сторін.

Як наслідок, можна відмітити той факт, що питання забезпечення економічної та соціальної безпеки держави, суб'єктів господарювання та особистості, необхідно розглядати комплексно та у вигляді єдиної системи, в рамках якої формується власний простір відносин, підпорядкування, інтереси та які, перебувають у взаємній залежності один від одного.

Для нашої країни характерним є таке явище, як відсутність комплексного, якісного, дієвого механізму управління безпекою, зокрема соціальною та економічною. Для формування саме належного механізму забезпечення соціальної та економічної безпеки, для початку, звернемося до наукової літератури, яка інтерпретує дані категорії, враховуючи рівень обізнаності та розуміння даної проблеми кожним вченим окремо (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Дефініції категорії “соціальна безпека” та “економічна безпека”

Соціальна безпека		Економічна безпека	
Джерело	Визначення	Джерело	Визначення
1	2	3	4
Декларації про державний суверенітет України [1].	Стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз.	Єрмошенко М.М. [2]	Збалансованість і стійкість до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери.

1 Декларація про державний суверенітет України // Відом. Верхов. Ради УРСР. - 1996. - С. 2.

2 Yermoshenko, M.M. (2001). Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia. Kyiv: KNTEU, 309. [in Ukrainian]

1	2	3	4
Г. Пастернак-Таранушенко [1].	Різновид безпеки, що базується на психологічному стані населення країни	Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [2].	Комплекс дієвих заходів офіційних державних органів, які забезпечують стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку
Є.А. Подольська, П.О. Назаркін [3].	Комплекс заходів і технологій, які спрямовані на збереження і розвиток існуючої у державі соціальної системи.	Мунтіян В.І. [4]	Загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам.
О.О. Сиченко [5]	Стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.	Ткач В.О. [6]	Економічні відносини з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист усіх суб'єктів економіки, навіть при несприятливих умовах внутрішнього і зовнішнього середовища.

Точкою відліку при формуванні вченими визначень категорії “соціальна

1 Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. – 112 с.

2 Економічна безпека — це комплекс дієвих заходів офіційних державних органів, які забезпечують стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку.

3 Подольська Є.А. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки / Є.А. Подольська, П.О. Назаркін // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2. – С. 19–25.

4 Muntiiian, V.I. (1999). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: monohrafiia. Kyiv: KVITs, 462s. [in Ukrainian].

5 Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О.О. Сиченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 186. – Вип. 174. – С. 34–38.

6 Tkach, V.O. (2011). Ekonomichna bezpeka v umovakh rynkovykh transformatsii. Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku, 1, 228B234. [in Ukrainian]

безпека” та “економічна безпека”, можна вважати визначення, що подається у Законі України "Про основи національної безпеки України", який визначає безпеку в цілому як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам" [1].

Негативний вплив на соціальну безпеку держави здійснює економічна сфера національної безпеки. Значущість інших загроз соціальній безпеці значно нижча.

Такі наслідки соціального спрямування як: зростання бідності, соціальної напруги, погіршення соціальних умов життя населення є результатом існування нестачі економічних ресурсів та динаміки до їх не відновлення, що призводить до посилення економічної небезпеки для всіх суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб) соціальних відносин.

В умовах глобалізації світ змінюється з біполярного на багатополарний, що в свою чергу тягне сплеск низки воєнних конфліктів. Зрозуміло, що воєнні конфлікти – це основна загроза як для національної так і міжнародної безпеки. На превеликий жаль взаємозалежність людства та його розвиток, на теперішній час, не виключає воєнних конфліктів – як засіб силового вирішення протиріч на міждержавних та регіональних рівнях. В теперішньому світі старі воєнні конфлікти зникли, та разом з цим з'явилися нові, які являються великою загрозою для безпеки як окремої країни так і світу в цілому. На регіональному та локальних рівнях виникають дедалі більше суперечок, які набирають воєнної форми протистояння. Саме нова реальність вимагає нового осмислення поняття «воєнний конфлікт».

У визначені, що надане даним Законом воєнний конфлікт несе розуміння того, що це як одна з форм вирішення непорозумінь, та головна його ознака полягає в двосторонньому застосуванні саме воєнної зброї та сили. Тобто предметом цього визначення являється – суперечка, а вирішення це – використання воєнної сили та зброї. Сама суть застосування воєнного

конфлікту полягає в тому щоб продовжувати політику, яка застосовувалася, з використанням зброї. Тобто слід зауважити, що ознакою воєнного конфлікту є – політичний мотив.

Причинами воєнного конфлікту являються: економічні, політичні, територіальні, сировинні та соціальні розбіжності. Відповідно до стратегічних показників воєнні конфлікти поділяються на види, які зазначено нижче на рис. 1.

Класифікація воєнного конфлікту в залежності від стратегічних показників			
По поколінню засобів збройної боротьби	холодна зброя	За масштабом	<u>за розмахом:</u> ➤ світові ➤ регіональні ➤ локальні ➤ прикордонні зіткнення ➤ збройні інциденти воєнні акції
	гладкоствольна зброя		<u>за тривалістю:</u> 4) затяжні 5) швидкоплинні
	нарізна зброя		<u>за розташуванням району конфлікту:</u> ➤ внутрішньодержавні ➤ прикордонні віддалені від держави
	моторизована зброя		<u>за розташуванням району конфлікту:</u> ➤ внутрішньодержавні ➤ прикордонні ➤ віддалені від держави
	ядерна зброя		<u>За фізичним середовищем:</u> ➤ повітряно-космічні ➤ наземні ➤ морські ➤ змішані
	високотехнологічна зброя		
	Біотехнічна зброя		
По напруженості: 6) високої інтенсивності 7) середньої інтенсивності 8) низької інтенсивності 9) незавершені (тліючі)		За способом розв'язання: 9) раптові 10) через ескалацію 11) з приводом 12) без приводу	
По способу застосування	Засобів збройної боротьби: ➤ масові ➤ обмежені		
	Засіб інформації і психологічної боротьби: ✓ послідовно ✓ паралельно		

Рис. 1. Секторна діаграма класифікації воєнного конфлікту в залежності від стратегічних показників

Відповідно до соціально-політичних ознак воєнні конфлікти подаються на види, які зазначена в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 - Класифікація воєнного конфлікту за соціально-політичною ознакою

Класифікація воєнного конфлікту за соціально-політичною ознакою	міжкоаліційні
	міждержавні
	між коаліцією та державою
	громадський: 1) захист конституційного права 2) утримання територіальної цілісності 3) захист прав людини 4) внутрішньодержавні зіткнення 5) терор цивільного походження
	збройне втручання: 1) інтервенція 2) міжнародний терор

Отже, воєнний конфлікт – це свого роду сутичка, зіткнення, протиборство, розглядається як форма вирішення розбіжностей між державами та групами людей в ході якого використовується збройна сила. Це гостра форма розбіжностей із застосуванням насильних методів та в свою чергу характерний особливим станом збройних сил».

Можна сказати, що воєнний конфлікт тотожний з такими видами конфлікту, як: соціальний, політичний, економічний, організаційний. Відрізняє їх один від одного, інструмент вирішення та причина виникнення.

Таблиця 1.3 - Характеристика видів конфліктів

Вид конфлікту	Характеристика
1	2
Соціальний [1]	Крайній випадок загострення соціальних протиріч, який виражається у зіткненні різних соціальних спільнот, обумовленому протилежністю чи суттєвою відмінністю їхніх інтересів, цілей, тенденцій розвитку.

1	2
Економічний [¹]	Протистояння суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів) на основі протилежних економічних інтересів, які обумовлені становищем і роллю в системі суспільних відносин (приватної власності, влади).
Організаційний [²]	Будь-який різновид конфлікту, що проявляється в організації як цілісній системі, один із найрозповсюдженіших форм людської взаємодії.

Різноманітні сфери функціонування суспільства держави поєднані між собою різносторонніми зв'язками, і з соціальною сферою, зокрема.

Соціальна сфера життя суспільства віддзеркалює всі проблеми економічної безпеки країни:

- ✓ трудова міграція через зниження трудової моралі. Мотивації до праці у країні;

- ✓ поява соціального вибуху на тлі економічних криз на рівні держави, регіону, підприємства;

- ✓ дезорієнтація суспільства у питанні необхідності та важливості освіти і науки, які є факторами формування благополуччя країни у майбутньому та ін.

Соціальні аспекти забезпечення економічної безпеки країни, іншими словами, віддзеркалюють сприятливі та несприятливі наслідки всіх економічних реформ.

Соціальні аспекти забезпечення економічної безпеки відіграють важливу роль на таких рівнях системи безпеки, як тактичному та стратегічному.

У сукупності критеріїв і показників (індикаторів) змісту і розвитку ЕБД провідне місце посідають граничні (порогові) позначки стану показників економічного розвитку, за межами яких настає загроза руйнації економічної системи, а також показники підвищеної небезпеки (табл. 1.4).

1 Див.: file:///C:/Users/user/Downloads/26-26-1-PB.pdf

2 Балабанова Л.В. Конфліктологія: навч. посібник / Л.В. Балабанова, К.В. Савельєва. – К.: Видав. Дім “Професіонал”, 2009. – 280 с.

Таблиця 1.4 - Основні показники (індикатори) економічної безпеки держави

Показник	Граничні позначки	Фактичний стан в Україні
ВВП на душу населення: від рівня розвинених країн від загальносвітового рівня ¹	$\geq 50\%$ $\geq 100\%$	12,4%
Обсяг інвестицій, % до ВВП	$\geq 25\%$	34,1%
Асигнування на науку, % до ВВП ²	$\geq 2\%$	5,8%
Рівень безробіття	$\leq 7\%$	9,4%
Рівень інфляції за рік	$\leq 20\%$	4,1%
Державний борг, % до ВВП	$\leq 25\%$	45%
Дефіцит бюджету, % до ВВП ³	$\leq 5\%$	1,8%
Грошова маса, % до ВВП	$\geq 50\%$	28,2%
Обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси (коефіцієнт доларизації)	$\leq 10\%$	43%
Частка населення за межею бідності	$\leq 10\%$	38,5
Рівень капіталізації фондового ринку, % до ВВП	$\geq 20\%$	19,8%
Тіньова економіка ⁴	$\geq 20\%$	23,8%

Наближення до цих показників свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних значень — про вступ суспільства в зону нестабільності і соціальних конфліктів, тобто про реальний підриг економічної безпеки.

Індикатори соціального порядку порушення економічної безпеки держави виділені в табл. 1.4:

3) рівень безробіття - соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Він є кількісним показником який обраховується як відношення кількості безробітних до загальної кількості економічно активного населення (регіону, соціальної групи) у відсотках (табл. 1.5).

1 Див.: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

2 Див.: <https://www.auc.org.ua/novyna/vydatky-zvedenogo-byudzhetu-na-osvitu-za-5-rokiv-zrosly-udvichi>

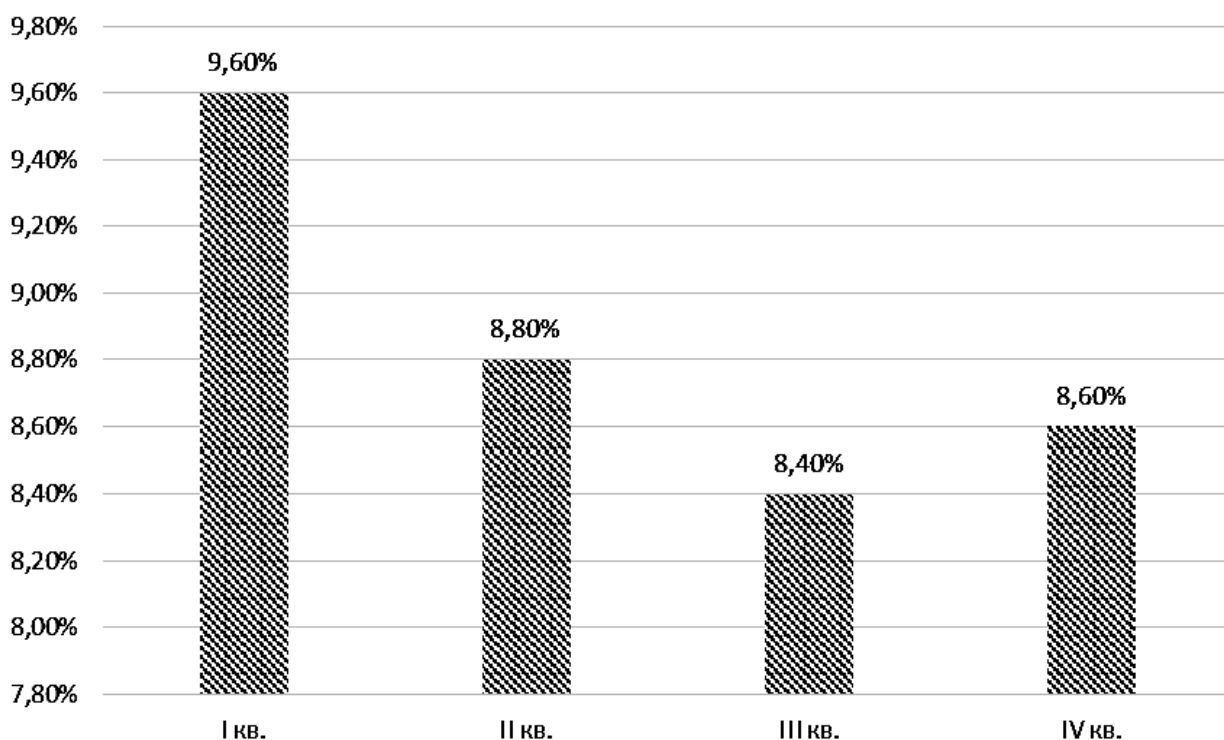
3 Див.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2849048-deficit-budzetu2019-stanoviv-18-vvp-minfin.html>

4 Див.: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>

Таблиця 1.5 - Рівень безробіття в Україні в 2019 р.

2019	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
I кв.	42079,5	17216,0	15570,9	1645,1	9,6%	340,7
II кв.	42010,1	17308,7	15781,2	1527,5	8,8%	287,1
III кв.	41960,0	17385,1	15924,0	1461,1	8,4%	268,2
IV кв.	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,6%	338,2

Дані табл. 1.5, дають можливість зробити висновки про те, що рівень безробіття в державі у IV кв. кварталі став нижчим порівняно з I кв. кварталом 2019 року. Така динаміка зумовлена зменшенням кількості безробітного населення та зростанням кількості зайнятого населення. У відсотках: у I кв. кварталі рівень інфляції становив 9,6%, тоді як у IV кв. значення становить 8,6% (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Графічне зображення динаміки рівня безробіття в Україні за 2019 рік¹, %

4) межа бідності — мінімальний рівень доходу, який вважають

¹ <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy>

адекватним у певний країні. На практиці, подібно до визначення бідності, офіційне або загальне розуміння межі бідності істотно вище в розвинутих країнах (з ІЛР менш як 0.700), ніж у країнах, що розвиваються.

Розраховується вона шляхом знаходження загальної вартості всіх основних ресурсів, що доросла людина споживає в середньому за один рік.

Класично бідність оцінюється за допомогою прожиткового мінімуму, що дозволяє визначити межу бідності.

Згідно Закону України, прожитковий мінімум — вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Зазначимо, що на 01.01.2019 р. офіційний прожитковий мінімум на одну особу дорівнює 1853, а на кінець 2017 р. 1700 грн (табл. 1.6 та рис. 1.2).

Таблиця 1.6 - Розміри прожиткового мінімуму на 2019 рік

Соціальні і демографічні групи населення	Розмір прожиткового мінімуму		
	01.01.2019 – 30.06.2019	01.07.2019 – 30.11.2019	01.12.2019 – 31.12.2019
Діти віком до 6 років	1626 грн	1699 грн	1779 грн
Діти віком від 6 до 18 років	2027 грн	2118 грн	2218 грн
Працездатні особи	1921 грн	2007 грн	2102 грн
Особи, які втратили працездатність	1497 грн	1564 грн	1638 грн
Загальний показник	1853 грн	1936 грн	2027 грн

Отже, вивчення питання економічної і соціальної безпеки дає можливість сформулювати наступне визначення економічної безпеки, враховуючи вплив соціальних чинників на неї, відповідно до якого: економічна безпека – стан економіки країни, за якого забезпечується якісне/ефективне/результативне її функціонування, та який забезпечує стабільний, стійкий розвиток економічного та соціального характеру, гарантує захист важливих прав та інтересів особистості, суспільства і країни,

нейтралізує соціально-економічні чинники небезпеки і загрози зростанню добробуту населення і економіки країни.

Для подолання негативної дії індикаторів соціального порядку порушення економічної безпеки держави необхідно:

- 1) забезпечити формування ефективного національного ринку праці;
- 2) усунути існування нелегальної трудової міграції через належну мотивацію в державі;
- 3) забезпечити підвищення рівня зайнятості за допомогою розвитку малого бізнесу;
- 4) покращення взаємодії та формування злагодженої координації роботи служб зайнятості державного та приватного характеру;
- 5) забезпечити зниження масштабів тіньових доходів в державі;
- 6) сформувати сприятливі умови і стимули для організації та ведення власної справи в країні та ін.

2. Оцінка рівня тіньової економіки України

Ольга Кубецька, к.е.н., доцент

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

В умовах всесвітньої кризи фінансово-економічного характеру, питання тіньової економіки на сьогодні є одним з найважливіших як для України, так і для інших країн. Такі різновиди тіньової діяльності як корупція¹, фінансові махінації (шахрайство)², фінансування тероризму³ можна однозначно віднести до складу світових проблем.

Для України питання формування тіньової економіки є досить актуальним. В економічній науці досить актуальною є проблема оцінювання рівня тіньового (неформального) сектора країни, держави, галузі.

З метою оцінки рівня тіньової економіки в національній економіці в цілому та за окремими видами економічної діяльності, обрахунок здійснюється на основі Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки від 18.02.2009, № 123.

Згідно зазначених Методичних рекомендацій, обрахунок рівня тіньової економіки здійснюється наступними методами:

- прямими;

1

¹ **Корупція** - під корупцією розуміє використання особами, зазначеними і перерахованими у відповідному нормативному акті, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди вказаній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.

2

¹ **Шахрайство** - заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Шахрайство — кримінально каране діяння, відповідальність за яке в Україні передбачена Кримінальним кодексом України – URL: <https://uk.wikipedia.org>.

3

¹ **Фінансування тероризму** - надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації, підготовки і вчинення окремим терористом або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України (2341-14) терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби здійснення таких дій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15>

- непрямыми.

Розглянемо особливості прямої групи методів.

I. Розрахунок рівня тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”.

1. Обрахунок рівня нелегальної економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” передбачає встановлення факту переважання споживчих витрат населення грошового характеру, що пов’язані з придбанням товарів над загальним обсягом продажу населенню товарів усією сукупністю суб’єктів господарювання в легальному секторі економіки.

Цей метод є прямим та застосовується для розрахунку макроекономічних параметрів тіньової економіки, які здійснюють вплив на макроекономічні показники розвитку країни (ВВП, індекс внутрішнього валового продукту, кількість постійного населення, індекс споживчих цін (температура інфляції), рівень безробіття населення та інші (табл. 1.1).

У згаданих Методичних рекомендаціях діяльність домогосподарств з виготовлення товарів власного виробництва для своїх потреб чи потреб членів своєї сім’ї (сектор натурального самозабезпечення) не вважається тіньовою економікою. Проте не можна погодитися з такою думкою, оскільки саме домогосподарства (сектор натурального самозабезпечення) отримують значні доходи від своєї діяльності (прикладом є діяльність, що пов’язана з вирощуванням домашньої птиці через створення інкубаторів. Даний спосіб вирощування птиці майже ніде не обліковується. Вирощування птиці досягає близько 1000 голів (а в сезон ця кількість від одного господарства може сягати більшого розміру). Якщо зробити обрахунок обсягу доходу від продажу вказаної кількості голів птиці, то станом на 2019 рік приблизно він становить 300000 грн.

Подібні домогосподарства податки не сплачують, а відтак, держава недотримує дохід. Масштаби недоотримання податків до бюджету від особистих доходів домогосподарств можна визначити тільки експертним шляхом.

Дані щодо витрат домогосподарств отримуються шляхом вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на добровільній основі, а дані щодо загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання – шляхом статистичної звітності (обов'язкові дані).

Таблиця 2.1 - Основні макроекономічні показники України за 2015-2018 рр.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення (+;-) 2018 р. до 2015 р.
Валовий внутрішній продукт (за СНР-2008) (у фактичних цінах), млрд. грн	1988,5	2383,2	2983,9	3558,7	+1570,2
Індекс валового внутрішнього продукту (% до попереднього року)	90,2	102,3	102,9	119,2	+19
Кількість зайнятих (у віці 15-70 років), млн	16,4	16,3	16,2	16,1	-0,3
Індекс споживчих цін (темплінфляції), %	143,3	112,4	113,7	109,8	-33,5
Доходи Зведеного бюджету, млрд. грн	652,0	782,9	1017,0	928,1	+276,1
Дефіцит Зведеного бюджету, млрд. грн	30,9	54,8	42,1	59,3	+28,4
Експорт товарів і послуг, млрд. дол. США	46,8	45,1	53,9	59,0	+12,2
Імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США	43,0	44,6	62,5	70,5	+27,5
Сальдо зовнішньоторговельного балансу, млрд. дол. США	3,8	0,5	-8,6	-11,5	-15,3
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн	4195	5183	7104	10573	+6378
Мінімальна заробітна плата працівників на кінець періоду, грн	1378	1600	3200	3723	+2345
Рівень безробіття населення, % (за методологією МОП)	9,1	9,3	9,5	9,1	-
Оптовий товарооборот, млрд. грн	1244,2	1556,0	1908,6	2195,7	+951,5
Роздрібний товарооборот, млрд. грн	487,6	556,0	587,8	667,0	-179,4
Кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні (одиниць)	3182	3506	3469	-	-3182

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6
Кількість іноземців, які відвідали Україну (млн. осіб)	12 886,2	13 605,9	14 421,2	14 207,0	+1320,8
Кількість громадян України, що виїздили до інших країн (млн. осіб) (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби)	23,2	24,7	26,4	27,8	+4,6
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (осіб)					
➤ юридичні особи	1800277	2216323	2365424	-	-1800277
➤ фізичні особи	204140	298212	401397	-	-204140
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування в Україні	2 478	2534	2474	-	-4
Місткість готелів та аналогічних засобів розміщування (кількість місць)	132 535	135 916	133396	-	-132 535
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування (одиниць)	2 478	2 534	2 474	-	-4
Надходження туристичного збору до місцевих бюджетів (тис. грн.) (за даними Державної фіскальної служби України)	-	54 094,8	70 234,5	90 725,8	+90725,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг) закладів тимчасового розміщення й організації харчування (млн. грн)	18250,0	23083,8	25718,5	-	-18250,0
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) (тис. грн)	4797731,6	11522520,4	18502975,3	-	-4797731,6

Провівши аналіз основних макропоказників економічного розвитку країни, можна зробити висновок про те, що по окремих показникам спостерігається позитивна динаміка, по іншим тенденція негативного характеру.

Так, збільшився розмір одного з найважливіших показників розвитку як ВВП на 1570,2 млн. грн (реальний ВВП України в 2018 році зріс на 3,3%

після збільшення його в 2017 році на 2,5% і в 2016 році - на 2,4%, що підтверджує той факт, що кінцевий результат виробничої діяльності економічних суб'єктів-резидентів у сфері виробництв матеріального і нематеріального характеру покращився (рис. 1.1).

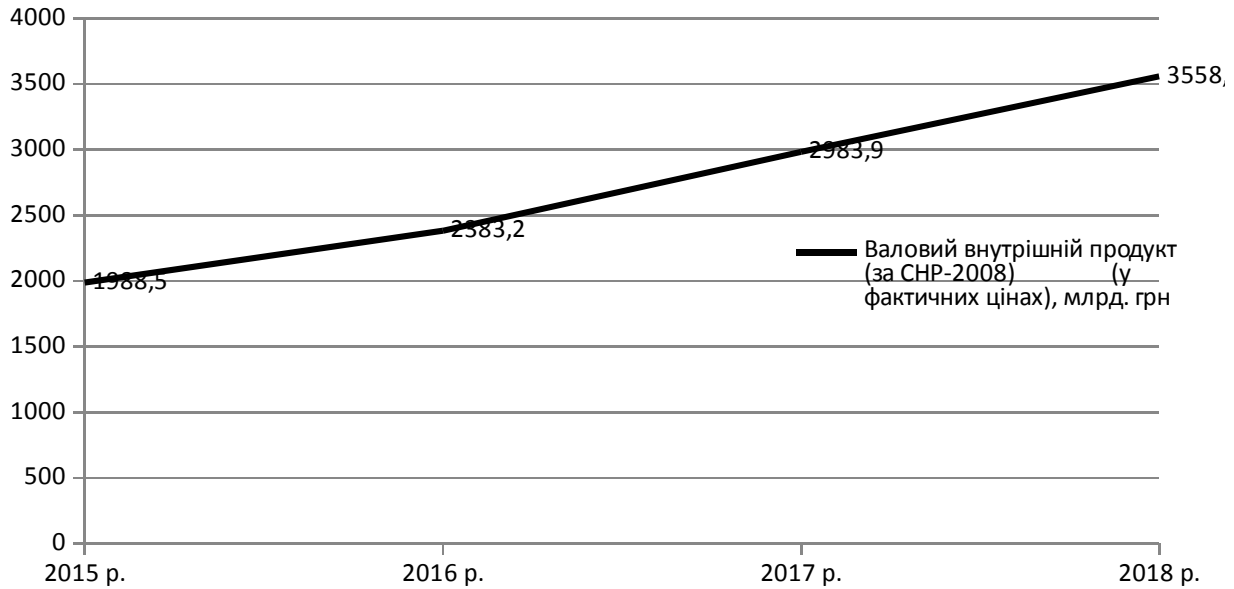

Рис. 2.1. Графічне зображення динаміки ВВП в Україні за 2015-2018 рр.

2. Споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів та послуг у періоді, що аналізується ($B_{ар\ спож\ t}$), визначаються як добуток суми споживчих грошових витрат у середньому на 1 домогосподарство за місяць на придбання товарів ($B_{ар\ тов\ 1\ дом\ міс\ t}$) і придбання послуг ($B_{ар\ посл\ 1\ дом\ міс\ t}$), кількості домогосподарств ($K_{дом\ t}$) та кількості місяців у періоді, що аналізується.

У результаті застосування різних методів для отримання вхідної інформації для розрахунку тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується ($B_{ар\ тов\ t}$), коригуються на коефіцієнт ($K_{кор\ t}$), що визначається за такою формулою:

$$K_{кор\ t} = \frac{ВН_t - Тр_{соц\ t} - СП_{заєм\ t}}{B_{ар\ спож\ t}}, \quad (1)$$

де BH_t – витрати населення на придбання товарів та послуг у періоді, що аналізується (млн. гривень);

$Tr_{соц t}$ – соціальні трансферти в періоді, що аналізується (млн. гривень);

$СП_{загот t}$ – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, у періоді, що аналізується (млн. гривень).

Скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується ($B_{ар тов кор t}$), визначаються за такою формулою:

$$B_{ар тов кор t} = B_{ар тов t} \times K_{кор t}, \quad (2)$$

де $B_{ар тов t}$ – споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується (млн. гривень).

Загальний обсяг продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки ($\Pi_{ст л.с. t}$) визначається за такою формулою:

$$\Pi_{ст л.с. t} = PT_{підв t} + PT_{физ. осіб t}, \quad (3)$$

де $PT_{підв t}$ – обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, у періоді, що аналізується (млн. гривень);

$PT_{физ. осіб t}$ – обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах фізичних осіб – підприємців у періоді, що аналізується (млн. гривень).

Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” у періоді, що аналізується ($T_{BHPT t}$), визначається за такою формулою:

$$T_{BHPT t} = \frac{B_{ар тов кор t} - \Pi_{ст л.с. t}}{\Pi_{ст л.с. t}} \times 100, \quad (4)$$

де $B_{ар тов кор t}$ – скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується (млн. гривень);

$P_{ст.л.с.т}$ – загальний обсяг продажу населенню товарів усіма видами суб'єктів господарювання в легальному секторі економіки в періоді, що аналізується (млн. гривень).

Здійснено розрахунок рівня тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот на 2018 рік.

Рис. 2.2. Рівень тіньової економіки за 2018 рік

За результатами дослідження української економіки, 846 млрд гривень або 23,8% від офіційного ВВП за 2018 рік, перебуває в тіні, з них:

- 19,7% ВВП (702 млрд грн) становить готівкова тіньова економіка,
- 4,1% ВВП (144 млрд грн) - домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, тобто - негрошова тіньова економіка.

3. Сектор натурального самозабезпечення як елемент тіньової економіки України

Ольга Кубецька, к.е.н, доцент,

Олександр Неклеса,

Яна Палешо, к.е.н.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Тетяна Остапенко, к.е.н., доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

В умовах всесвітньої кризи фінансово-економічного характеру, питання тіньової економіки на сьогодні є одним з найважливіших як для України, так і для інших країн. Такі різновиди тіньової діяльності як корупція, фінансові махінації (шахрайство), фінансування тероризму можна однозначно віднести до складу світових проблем.

Корупція - використання особами, зазначеними і перерахованими у відповідному нормативному акті, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди вказаній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Шахрайство - заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Шахрайство - кримінально каране діяння, відповідальність за яке в Україні передбачена Кримінальним кодексом

¹ Корупція. [ONLINE] Available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> [Accessed 2 January 2020]

України [1].

Фінансування тероризму - надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації, підготовки і вчинення окремим терористом або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України (2341-14) терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби здійснення таких дій [2].

Для України питання формування тіньової економіки є досить актуальним. В економічній науці досить актуальною є також проблема оцінювання рівня тіньового (неформального) сектора держави, галузі.

З метою оцінки рівня тіньової економіки в національній економіці в цілому, та за окремими видами економічної діяльності, обрахунок здійснюється на основі Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки від 18.02.2009, № 123 [3].

Згідно зазначених Методичних рекомендацій, обрахунок рівня тіньової економіки здійснюється методами прямої та непрямой оцінки (на мікро- та макрорівнях).

Застосуємо один з прямих методів обрахунку рівня тіньової економіки України, такий як метод “витрати населення – роздрібний товарооборот”.

Обрахунок рівня нелегальної економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” передбачає встановлення факту переважання споживчих витрат населення грошового характеру, що пов’язані з

¹ Шахрайство. [ONLINE] Available at: URL: <https://uk.wikipedia.org>. [Accessed 2 January 2020].

²Фінансування тероризму. [ONLINE] Available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15>. [Accessed 2 January 2020].

³ Домашнє господарство. [ONLINE] Available at: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. [Accessed 2 January 2020]

придбанням товарів над загальним обсягом продажу населенню товарів усією сукупністю суб'єктів господарювання в легальному секторі економіки.

Цей метод є прямим та застосовується для розрахунку макроекономічних параметрів тіньової економіки, які здійснюють вплив на макроекономічні показники розвитку країни (ВВП, індекс внутрішнього валового продукту, кількість постійного населення, індекс споживчих цін (температура інфляції), рівень безробіття населення та інші.

У згаданих Методичних рекомендаціях діяльність домогосподарств з виготовлення товарів власного виробництва для своїх потреб чи потреб членів своєї сім'ї (сектор натурального самозабезпечення) не вважається тіньовою економікою.

Домашнє господарство або хатнє господарство, домогосподарство (англ. household) — суб'єкт економічної діяльності, пов'язаний з веденням домашнього господарства, тобто переважно зі споживанням [1].

Проте не можна погодитися з такою думкою, оскільки саме домогосподарства (сектор натурального самозабезпечення) отримують значні доходи від своєї діяльності (прикладом є діяльність, що пов'язана з вирощуванням домашньої птиці через створення інкубаторів.

Даний спосіб вирощування птиці майже ніде не обліковується. Вирощування птиці досягає близько 1000 голів (а в сезон ця кількість від одного господарства може сягати більшого розміру).

Якщо зробити обрахунок обсягу доходу від продажу вказаної кількості голів птиці, то станом на 2019 рік приблизно він становить 300000 грн. Подібні домогосподарства податки не сплачують, а відтак, держава недотримує дохід.

Масштаби недоотримання податків до бюджету від особистих доходів домогосподарств можна визначити тільки експертним шляхом.

¹ Статистичний щорічник України за 2018 рік. [ONLINE] Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf.

Дані щодо витрат домогосподарств отримуються шляхом вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на добровільній основі, а дані щодо загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання – шляхом статистичної звітності (обов'язкові дані).

Споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів та послуг у періоді, що аналізується ($B_{\text{спож}} t$), визначаються як добуток суми споживчих грошових витрат у середньому на 1 домогосподарство за місяць на придбання товарів ($B_{\text{тов 1 дом мiс } t}$) і придбання послуг ($B_{\text{посл 1 дом мiс } t}$), кількості домогосподарств ($K_{\text{дом } t}$) та кількості місяців у періоді, що аналізується.

У результаті застосування різних методів для отримання вхідної інформації для розрахунку тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується ($B_{\text{тов } t}$), коригуються на коефіцієнт ($K_{\text{кор } t}$), що визначається за такою формулою:

$$K_{\text{кор } t} = \frac{BH_t - Tr_{\text{соц } t} - СП_{\text{зазот } t}}{B_{\text{спож } t}}, \quad (3.1)$$

де BH_t – витрати населення на придбання товарів та послуг у періоді, що аналізується (млн. гривень);

$Tr_{\text{соц } t}$ – соціальні трансферти в періоді, що аналізується (млн. гривень);

$СП_{\text{зазот } t}$ – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, у періоді, що аналізується (млн. гривень).

Скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується ($B_{\text{тов кор } t}$), визначаються за такою формулою:

$$B_{\text{ар тов кор } t} = B_{\text{ар тов } t} \times K_{\text{кор } t}, \quad (3.2)$$

де $B_{\text{ар тов } t}$ – споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується (млн. гривень).

Загальний обсяг продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки ($\Pi_{\text{см л.с. } t}$) визначається за такою формулою:

$$\Pi_{\text{см л.с. } t} = PT_{\text{підв } t} + PT_{\text{фіз. осіб } t}, \quad (3.3)$$

де $PT_{\text{підв } t}$ – обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, у періоді, що аналізується (млн. гривень);

$PT_{\text{фіз. осіб } t}$ – обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах фізичних осіб–підприємців у періоді, що аналізується (млн. гривень).

Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” у періоді, що аналізується ($T_{\text{ВН}_{PT} t}$), визначається за такою формулою:

$$T_{\text{ВН}_{PT} t} = \frac{B_{\text{ар тов кор } t} - \Pi_{\text{см л.с. } t}}{\Pi_{\text{см л.с. } t}} \times 100, \quad (3.4)$$

де $B_{\text{ар тов кор } t}$ – скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується (млн. гривень);

$\Pi_{\text{см л.с. } t}$ – загальний обсяг продажу населенню товарів усіма видами суб'єктів господарювання в легальному секторі економіки в періоді, що аналізується (млн. гривень).

Показники та розрахунок рівня тіньової економіки України за методом

“витрати населення – роздрібний товарооборот” наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 - Розрахунок рівня тіньової економіки України у 2018 р.

Показники	2018 р.
Кількість домогосподарств ($K_{дом t}$), тис	14934,9
Споживчі грошові витрати на придбання товарів у середньому на 1 домогосподарство за місяць ($B_{t \text{ ф тов } 1 \text{ дом/міс}}$), грн	7643.91
Споживчі грошові витрати на придбання послуг у середньому на 1 домогосподарство за місяць ($B_{t \text{ ф посл } 1 \text{ дом/міс}}$), грн	664.69
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель на 1 домогосподарство за місяць ($СП_{t \text{ загот } 1 \text{ дом/міс}}$), грн	376,36
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, кумулятивно ($СП_{загот t}$), грн	67450034,85
Соціальні трансферти в натурі ($Tr_{соц t}$)	439142
Витрати населення на придбання товарів та послуг за даними балансу доходів населення (BH_t)	2870156
Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлю та ресторанного господарства ($PT_{підє t}$), млн. грн	668,4
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах фізичних осіб-підприємців ($PT_{физ. осіб t}$)	760755,0

Проведемо розрахунок рівня тіньової економіки України.

Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” у періоді, що аналізується, визначається за такою формулою:

$$T_{BH_PT2018} = 64029464.83 - 761424.4 / 761424.4 = 83.1 \%$$

Провівши обрахунок рівня тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” можна сказати, що її рівень становить 83,1 %.

Тож, за рівнем тіньової економіки можна судити про характер відносин між суспільством і владою.

Якщо податки не сплачують одиниці – це девіація, але якщо це масове явище – це прояв системних проблем. Тому вимірювання тіньової економіки може підказати, у яких сферах терміново потрібні рішення, щоб вивести

бізнес з тіні.

Тобто треба сформувати клімат (політичний, економічний, соціальний та ін.) у країні для легалізації тіньового сектору економіки, зокрема, забезпечити ліквідацію державних корумпованих структур на всіх щаблях влади; спрощення процедур погодження щодо реалізації діяльності підприємницького характеру в усіх сферах та інше.

РОЗДІЛ 3. ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1. Шляхи детінізації тіньової економіки України

Яна Палешко, к.е.н.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

На сучасному етапі розвитку нашої держави загострюється проблема фінансової прозорості, яка з кожним днем поширює свій глобальний характер впливу на економіку країни. Перш за все наслідками такої ситуації стають: відмивання грошей, ухилення від сплати податків, збільшення злочинності в економічній сфері та неприйнятно високий рівень глобальної нерівності багатства серед прошарків населення.

Тіньова економіка – це «сірий ринок» або «неформальна економіка». Це поняття слід чітко розмежовувати з «чорною економікою», яка означає незаконні дії, такі як злочинність, виробництво та розповсюдження наркотиків та інше. Тіньова економіка, навпаки, являється частиною економіки, яка не підпадає оподаткуванню, а отже не контролюється органами влади і не включається до складу валового національного продукту (ВНП).

Дамо декілька визначень «тіньової економіки»:

- ✓ діяльність суб'єктів господарювання, яка навмисно прихована від органів державної влади з ціллю збагачення;
- ✓ частина економіки, яка включає товари та послуги, за які розраховуються готівкою, а тому не декларуються для оподаткування;
- ✓ діяльність підприємств, яка досить продуктивна з економічної точки розу та цілком законна, але яка свідомо приховується від органів державної влади з наступних причини:

- 1) уникнення сплати податків;
- 2) уникати сплати внесків на соціальне страхування;
- 3) уникати дотримання певних правових стандартів, таких як мінімальна заробітна плата, максимальна кількість годин праці, нехтування стандартами безпеки праці та охорони здоров'я;
- 4) уникати дотримання певних адміністративних процедур, таких як заповнення статистичних даних чи анкет.

За останніми даними зарубіжного журналу «Schneider» близько 2/3 «тіньових» доходів витрачається на офіційну економіку. А отже постає питання який вплив, негативний чи позитивний, має тіньова економіка. Можна сказати, що тіньова економіка буфер між безробіттям та працевлаштуванням. Це свого роду соціальний розвиток, який в загальному збільшує економічний результат. Та при цьому це означає зменшення безпеки отримання доходу для працівників «тіньовиків», а отже повна відсутність законних прав, відсутність доступу до охорони здоров'я населення, мізерна майбутня пенсійна виплата та як наслідок недофінансуванні суспільні блага та спотворення конкуренції в країні. На сучасному етапі можна виділити два види тіньової економіки. В загальній чисельності 1/3 припадає за рахунок недооціненого прибутку, тобто не задекларовані транзакції в бізнесі. Та 2/3 припадає на оплату праці працівників, які отримують свою заробітну платню «в конвертах». Постає проблема з вимірюванням ступеня тіньової економіки. Здебільшого, цей показник вимірюється комбінацією прямого та непрямого методів. До прямого методу слід відносити – статистичні опитування. До непрямого – порівняння національних рахунків із споживанням електроенергії або ж вимірювання використання касових операцій.

Спираючись на опитування, які проводяться в країні, можна сказати, що респонденти свідомо приймають участь у тіньовій економіці через низьку заробітну платню та при цьому високе податкове навантаження. Саме тому податкова система країни приймає активну участь у тому декларує населення свої доходи чи навпаки приховує їх.

Виділимо чотири основні причини тіньової економіки, вказавши їх на наступному рис. 1.1.

Рис. 1.1. Основні причини розвитку тіньової економіки в країні

Як вже зазначалося раніше – тіньова економіка витрачається на офіційну економіку. Тобто існує деяка закономірність як тіньова економіка реагує на економічні цикли. Якщо економіка зростає, люди переходять від безробіття до регулярної та неформальної зайнятості. Цікавим стає той факт, що не існує чіткої закономірності між переходом від неформальної, тобто не офіційної, до формальної, тобто офіційної зайнятості населення. Якщо економіка країни впадає в економічну кризу, то не офіційна зайнятість падає, відповідно, якщо зростає безробіття – не офіційно влаштовані працівники стають безробітними. За даними Світового банку у тіньовому ринку приймають найбільшу участь люди, які виконують роботу за досить низькооплачувану платню або ж люди які шукають додаткову роботу за сумісництвом. Спираючись на це – абсолютна боротьба з тіньовим ринком може призвести до утилізації неповної робочої зайнятості та, відповідно, перш за все нашкодить малозабезпеченому населенню. Але при цьому негативні наслідки тінізації економіки в країні призводять до:

✓ На рівні домогосподарств – працівники та їх сім'ї не можуть керувати повноцінно своїми доходами, так як вони не мають офіційного доступу до соціального забезпечення.

✓ Суб'єкти господарювання, які працюють в «тіні» не мають доступу до кредитування та захисту власних прав, в той час як офіційно працюючі підприємства перевантажені податковими стягненнями та несуть втрати від несправедливої конкуренції, які спричиняють не офіційні суб'єкти господарювання.

✓ На національному рівні не офіційний сектор економіки значно зменшує фінансування суспільно важливих благ та послуг для населення, тобто гальмує можливості уряду забезпечити належну освіту та охорону здоров'я та розвиток інфраструктури.

На даному етапі слід сказати, що Україна не може дозволити собі великий відсоток тіньової економіки (ні в короткостроковому, ні в довгостроковому періодах). Це пов'язане з фінансовими проблемами держави, а також тіньова економіка суттєво збільшує ризик підірвати увесь можливий потенціал, у довгостроковому періоду, зростання соціального благополуччя країни.

На основі вище вказаних спостережень, ми пропонуємо наступні принципи боротьби з тіньовою економікою в Україні:

1. Поступовий підхід. Країни, в яких суб'єкти господарювання працюють офіційно – звичайно найкращий варіант, ніж там де підприємства не декларують свої доходи, та разом із тим в складній економічній ситуації в державі неофіційні доходи підтримують більшість населення в країні. Тому боротьбу з тіньовою економікою слід впроваджувати поступово та враховувати наступні пункти.

2. Перехід до жорсткого регулювання. Регулювання доходів населення в країні, органами державної влади, має бути поступовим та відбуватися на ряду зі зниженням податкового навантаження (адже саме цей фактор змушує підприємців працювати «в тіні»). Також слід велику увагу

приділяти штрафним санкціям за ведення не офіційної діяльності, при цьому враховувати, що високі штрафи з низькою оплатою праці населення не є «екологічними» та будуть підривати віру населення до політичної влади країни.

3. Збільшення соціального капіталу. Важливо застосовувати заходи, спрямовані на підвищення прозорості та боротьби проти корупції. Навіть найкращі розроблені заходи щодо зменшення тінізації економіки не будуть працювати через низький рівень соціального капіталу та слабкі інститути влади.

Проаналізує тенденції розвитку тіньової економіки у 2018 та 2019 роках в Україні. За розрахунками Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України рівень тіньової економіки у 2018 році склав 30% від обсягу офіційного ВВП за 2018 рік. На наступному рисунку надаємо динаміку тіньової економіки України за останні роки.

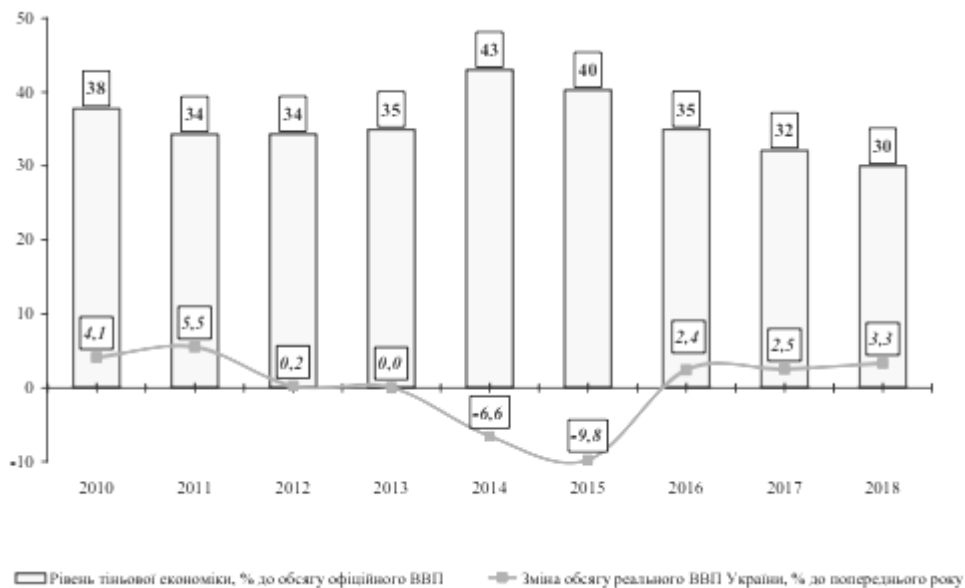

Рис. 1.2. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року) Джерело: Держстат

Розрахунок рівня тіньової економіки здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки,

затверджених наказом Мінекономіки від 18.02.2009 № 123. Кожен метод розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору). Тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

Компанія Ernst & Young за підтримки Mastercard у рамках укладеного Меморандуму про співробітництво з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Національним банком України та Державною службою статистики України провели дослідження стану тіньової економіки за 2018 рік та 17 лютого 2020 року оголосили результати такої перевірки.

За результатами дослідження української економіки, 846 млрд гривень або 23,8% від офіційного ВВП за 2018 рік, перебуває в тіні, із них:

- ✓ 19,7% ВВП (702 млрд грн) становить готівкова тіньова економіка;
- ✓ 4,1% ВВП (144 млрд грн) – домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, тобто – негрошова тіньова економіка.

Отже для того, щоб суб'єкти господарювання виходили із «тіньового ринку» необхідно застосовувати набір механізмів, які б правильно стимулювали підприємців працювати офіційно. Структурні елементи, які допоможуть у даній ситуації наступні:

1) Податкова система: зменшувати податковий тягар; змінювати відсоткову ставку податку на працю, капітал, споживання та нерухомість; реформування податкової адміністрації (потужність, складність, корупція).

2) Підвищувати соціальні виплати, які залежать від доходу населення.

3) Ринок праці: обмеження, щодо звільнення працівників, активні та пасивні втручання влади в ринок праці; підвищувати роль профспілки та збільшувати мінімальну заробітну плату.

4) Зв'язок між внесками: тобто соціальне страхування та пільги.

5) Зменшувати бюрократію в країні та посилювати конкуренцію між суб'єктами господарювання.

Податкова система, на даний момент, спонукає до збільшення тіньової економіки через наступні причини: коли податковий тягар для само зайнятих нижчий, ніж для залежних працівників (працівники переходять від залежної зайнятості до самостійної зайнятості); податковий режим спонукає робітників переходити до додаткового неформального доходу; неефективне управління податками (складність, корупція) примушує людей не декларувати свої доходи.

Наступний важливий критерій для виходу із тіньової економіки – являється захист зайнятості. Він складається із трьох показників: захист постійних працівників проти індивідуального звільнення, конкретні вимоги до колективного звільнення та положення про тимчасові форми зайнятості. Самі ці показники показують якість захисту зайнятості в країні та відіграють важливу роль у формуванні тіньової економіки держави.

Міцний зв'язок між внесками та отриманими майбутніми вигодами допомагає зменшити тіньову економіку та спонукає населення до чесної зайнятості. Найяскравішим прикладом являється – пенсія. Чим більші внески до державного пенсійного фонду тим вище пропорційна пенсія, тобто наявна висока мотивація декларувати свої доходи. Та навпаки – якщо вам доведеться багато платити, але ви отримуєте непропорційно малу пенсію, ви шукаєте шляхи як уникнути обов'язкових платежів. Тобто існує нагальна необхідність в регулюванні та справедливому співвідношенні «внески – майбутні виплати».

Отже як висновок, слід зазначити: без урахування тіньової економіки держави економічний аналіз на макро і макрорівнях, а отже прийняття ефективних законодавчих рішень стає не актуальним та неможливим, так як дає не достовірну інформацію. Нехтування таким явищем як тінізація економіки призводить до суттєвих похибок у макроекономічних показниках країни та дає невірну оцінку найважливішим процесам та тенденціям

розвитку держави, а отже стратегічні помилки щодо забезпечення конкурентної національної економіки.

Слід звернути увагу на те, що достовірної інформації щодо рівня тіньової економіки, отримати на практиці, майже неможливо. Рівень тінзації економіки України, за самими оптимістичними даними, змушує шукати способи подолання такого стану. Також ситуація ускладнюється тим, що явище «тіньова економіка» поступово перетворюється у кримінальну діяльність. Так як тіньова економіка – це, в першу чергу, діяльність суб'єктів господарювання для отримання неофіційного доходу, то все частіше такий дохід стає не просто неофіційний, але й незаконний.

На нашу думку, тіньова економіка – складне соціально-економічне явище, яке виражається у неконтрольованих і нерегульованих економічних відносинах між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання доходу та при цьому не сплачувати податки. Як явище, тіньова економіка, має об'єктивний характер, а отже зароджується в усіх економічних системах. Тож проблема тіньової економіки є глобально-історичним феноменом, характерним в тій або іншій мірі всім суспільним системам. Слід, зазначити, що саме 40 % офіційного ВВП – це критичний рівень тіньової економіки, який складає загрозу національній економіці.

За оцінками фіскальних органів влади України, тіньова економіка складається із: зарплата в «конвертах», виведення безготівкових коштів у готівкову форму або на інвалютні рахунки в іноземних банках та послуги тіньового сектора.

Тіньова економіка включає в себе юридичну діяльність, яка виконуються поза досяжністю державних органів. Ці заходи, зазвичай, поділяють на дві категорії. Перша категорія — це неоголошена (офіційно не зафіксована) праця, на частку якої припадає приблизно дві третини з тіньової економіки. До цієї категорії можна віднести заробітну плату, яка офіційно не фіксується для уникнення оподаткування або документування. Неофіційна заробітна платня все частіше зустрічається у сільському господарстві,

будівництві та наданні комунально-побутових послуг (таких як догляд за дітьми — няня; догляд за престарілими та хворими людьми — доглядальниці; репетиторство та навчання; прибирання житла тощо). До другої категорії відносимо – заниження доходів суб'єктів господарювання. до цієї категорії слід віднести таких суб'єктів господарювання, які мають значні готівкові кошти, а саме: невеликі магазини, бари, кафе, торгові лотки, таксі — оприбутковують тільки частину своїх доходів, щоб уникнути податкового тягарю.

Зміна розміру тіньової економіки залежить від економічних циклів. Так у період економічного спаду, при якому характерне безробіття та зменшення доходу більшість підприємців наймають робітників неофіційно, тобто відображають по обліку лише частину фактично нарахованої заробітної плати; частково фіксують проведені поставки товару; занижують реалізацію продукції з метою збільшення свого доходу.

Тінізація економіки призводить до нездатності держави протистояти економічним кризам, деформує конкуренцію в країні, стримує надходження іноземних інвестицій до країни, а отже не сприяє налагодженню торговельно-економічних стосунків українських підприємств із зарубіжними партнерами.

Детінізація економіки України – це сукупність визначених дій, які об'єднуються в систему, які спрямовані на подолання та викорінення причин та передумов тіньових явищ та процесів. Отже стратегія детінізації економіки це розвиток умов для переходу тіньових капіталів у легальну економіку (офіційну), а отже збільшення національного багатства країни. Перехід тіньового капіталу до легального спричинить збільшення інвестиційного потенціалу країни, а отже позитивно відобразиться у бюджетній сфері, а отже постане можливість розробки стратегічного розвитку і зростання держави у довгостроковому періоду, що як наслідок зміцнить економічну безпеку держави.

Розробка дієвих заходів по зменшенню тіньового сектору України – є нагальною необхідністю. Слід зауважити, що в цьому напрямку Україна лише

використовувала карні методи по боротьбі з неофіційною економікою. Спираючись на минулий досвід, можна стверджувати, що усунення негативних симптомів у боротьбі з тіньовим сектором не приносить результатів. Основна причина тінізації економіки України – це висока витратність та низька рентабельність ведення бізнесу, обтяжлива податкова система звуження внутрішнього ринку та нерозвиненість ринкових регуляторів визначення ціни ресурсів та чинників конкурентоспроможності, нездатність держави забезпечити прозорі умови діяльності та гармонізувати економічні інтереси суб'єктів економіки.

Детінізація економіки — сукупність макро– і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного у враховуваний державою економічний оборот, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки.

Нашій державі необхідно створити власну систему по боротьбі з тінізацією економіки, при цьому врахувати особливості економіки країни, соціальні умови та національні особливості громадян. Зазначаємо, що тінізація економіки полягає не тільки в тому щоб нав'язати закони та покарання правопорушників, а щоб зробити офіційний сектор більш привабливим та змінити соціальні норми сплати податків. Посилити довіру до влади, так як довіра до влади є ключовим моментом будь яких змін у державі. Державі слід застосовувати лояльну систему оподаткування в поєднанні з надійним соціальним захистом та високим рівнем зайнятості населення.

Пропозиції щодо детінізації економіки України:

- 1) Застосовувати податкові пільги для тих, хто отримує низьку

заробітну плату.

- 2) «Плавні» граничні ефективні ставки податку.
- 3) Усунення не значних податків (наприклад – податок на спадщину).
- 4) Переміщення податків від оподаткування прибутку від праці до прогресивних податків на нерухомість.
- 5) Комплексний збір та аудит податків та внесків на соціальне страхування.
- 6) Удосконалити автоматизацію адміністративних процесів та взаємодію між податковими органами та платниками податків.
- 7) Розробка систем безпеки, щодо додаткової офіційної роботи (зменшення податкового навантаження), але поступове скасування пільг таким особам.
- 8) Співвідношення мінімальної заробітної плати має відповідати реаліям життя.

Детінізація економіки України можлива завдяки прискоренню економічного розвитку та підвищенню рівня життя населення країни. Тобто враховуючи ситуацію в державі та міжнародний вплив, слід впроваджувати заходи для структурних перетворень в країні. Україні необхідно прискорювати інноваційні процеси у суспільстві, зменшувати податковий тягар, збільшувати частку переробної промисловості та підвищувати якість національної продукції. Внаслідок виконання вказаних умов Україна зможе вийти на один рівень із розвиненими країнами світу.

2. Компонування елементів забезпечення економічної безпеки держави: теоретичний аспект

Ольга Кубецька, к.е.н., доцент

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Вплив світових фінансових систем наразі стає серйозним впливом на кожну окрему взяту державу. Фінанси на сучасному етапі займають провідну роль, тобто відбувається такий собі управлінський вплив через фінансові механізми і звичайно при допомозі фінансових важелів. Процес глобалізації створює серйозні умови для фінансової влади, яка впливає на весь світовий простір з допомогою володіння світовими грошима. З цього розуміємо, що фінансові кредити, які надаються певним державам можуть бути різного характеру: партнерськими або експлуаторськими. Саме вище вказане являється прикладом впливу світових фінансів на конкретно окрему державу. Отже, фінансова безпека держави створює основний показник здатності здійснювати самостійно фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів.

Основний критерій економічної безпеки держави, а отже і фінансової безпеки, являється здатність економіки підтримувати або ж відновлювати достатній рівень громадського відтворення в умовах критичних ситуацій (зовнішній або внутрішній впливи). Економічна безпека, а отже і фінансова, підтримується в наслідок дотримання законодавства. Економіка є предметом злочинних посягань, особливо в період реформ у країні, який характерний тим, що змінюється законодавство, відбуваються зміни у відносинах власності. Саме через вказані причини стан фінансової та економічної безпеки являється не стабільним, через процеси тінізації економіки, розвитку нелегальних або на пів легальних способів ухилення від сплати податків, а як наслідок це криміналізація економіки та розвиток злочинних угруповань, які намагаються контролювати діяльність суб'єктів господарювання.

Основні засади, які слід враховувати при здійсненні захисту системи фінансової безпеки є:

✓ Процес системності, тобто детальне вивчення усіх можливих загроз розкриття важливої інформації та протиправного доступу до неї; застосування правових, організаційних та технічних заходів щодо захисту такої інформації.

✓ Обґрунтованість прийнятих рішень, тобто складність завдань, які необхідно вирішувати, слід науково-технічно обґрунтовувати та оцінювати їх можливість реалізації.

✓ Достатність вирішення поставлених задач, тобто пошук ефективних способів захисту. Серед способів захисту від загроз виділяють: стримування, протидію та примушення.

✓ Гнучкість в процесі управління системою захисту, тобто реальний прогноз можливих загроз та способи їх нейтралізації, ефективна розробка заходів, щодо ліквідації наслідків таких загроз.

✓ Своєчасність, тобто заздалегідь розробка способів захисту та контролю (не виконання цієї умови призводить до додаткових збитків).

На систему фінансової безпеки суттєвий вплив мають протиріччя, врахування яких, дозволяє з'ясувати небезпечні можливі наслідки:

✓ Протиріччя пов'язані з ринковими відносинами, які утворюються на законах економічних механізмів регулювання та адміністративним управлінням економікою.

✓ Протиріччя, які стосуються приватизації та роздержавлення, які необхідні в період перехідної економіки.

✓ Протиріччя, які стосуються процесів управління економічною системою. Виражаються в протиріччях економічних реформ та соціальним станом населення держави, а також не узгодженість між цільовим призначенням економічних реформ та способами їх досягнення.

✓ Протиріччя між існуючими та виникненням нових економічних відносин. Протиріччя в правовій базі, яка регулює такі відносини та розвиток

злочинності, яка торкається фінансово-кредитних відносин, корупції та інше.

✓ Протиріччя, які пов'язані із захистом та розвитком економічного потенціалу країни, сільським господарством і інтеграційними процесами у світове співтовариство.

На рівень фінансової безпеки насамперед впливає ситуація, яка склалася на певному етапі економічного та політичного розвитку суспільства країни. Спираючись на це твердження виділяємо елементи забезпечення фінансової безпеки:

✓ Постійний аналіз економічної та фінансової сфери для демаскування внутрішніх і зовнішніх загроз.

✓ Встановлення порогових індикаторів економічних показників, недбання яких призводить до фінансової кризи.

✓ Сприяння держави для ефективного виявлення та усунення загроз фінансовій безпеці, а отже і економічній, а отже і національній безпеці країни.

Робимо висновок, що фінансова безпека залежить та досягається завдяки фінансовій політиці, яка відповідає нормативно-правовій базі та розробленим програмам, щодо економічної та фінансової сфер.

Отже, фінансова безпека, як і економічна, це забезпечення розвитку фінансової системи при якій формуються фінансові засади для соціально-економічної та фінансової незалежності держави, розвитку грошової, кредитної, бюджетної, та податкової систем з ціллю подолання будь яких загроз у економічній сфері. Реалізація механізму захисту фінансової системи включає визначення факторів, які впливають на фінанси держави та передбачення внутрішніх та зовнішніх загроз, дослідження зв'язку пов'язаності та будови структури фінансової безпеки.

Економічна та фінансова системи держави повинні мати запас міцності для надзвичайних ситуацій для того, щоб державні органи влади могли швидко реагувати та усувати такі небезпеки або зводити їх до мінімальних наслідків у соціально-економічній сфері.

Досягнення фінансової безпеки залежить від системи нагляду за діяльністю на ринку фінансових послуг і у сфері фінансового посередництва. Під системою нагляду вважається форма діяльності державних органів влади, щодо забезпечення законності діяльності, прозорості та стабільності ведення бізнесу окремими установами.

Основотворчою складовою існування будь-якої країни виступають її громадяни. Для мешканців тієї чи іншої країни, основою їх існування та розвитку виступає інстинкт самозбереження, тобто безпека. Саме потреба в безпеці і охороні громадян, являється основним та фундаментальним критерієм. Іншими словами, головним стимулом діяльності суспільства являється безпека.

Глобальні досягнення у всіх сферах життя, провокують різносторонні конфлікти, тобто життєдіяльність людства часто ставить під загрозу добробут і навіть життя кожної людини окремо. Саме через це, кожна держава задля свого існування піднімає питання безпеки, тобто національну безпеку.

Національна безпека – це широке поняття, до якого входять: оборонна, екологічна, енергетична, продовольча та інші складові. Та слід зазначити, що досягнення соціальної, військової та інших видів безпеки, неможливе без ефективного функціонування економіки держави.

Саме економічна безпека, в розрізі проблем національної безпеки, набуває основного значення, адже для забезпечення конкурентоспроможності, обороноздатності, ефективної соціальної політики – необхідна стабільна економіка.

Дослідження питання економічної безпеки держави займалися такі вчені, як Немченко В.В., Малішевська В.В., Варналій З.С., Онищенко С.В., Маслій О. А., Гагаріна Г.Ю., Сорокіна, Чайникова Л.Н., Сизова Д.А., Надиров С.М. та інші. Досить цікаві думки з означеного питання висловлюють іноземні науковці, такі як: J. Bagdanavièius, V. Senkus [21], By George E. Katsos [22], B. Giegerich, Ch. Mölling [8], Ch. Cochrane, A. Perrella [12], H. Majesty [13], S. Schafir, J. Zabrodin, J. Sperling, E. Kirchner [14] та інші.

Не зважаючи на їх доробок, що є досить вагомим для розвитку даної проблематики, на сьогодні окремі теоретичні питання потребують подальших досліджень, зокрема, питання компонування елементів забезпечення економічної безпеки держави.

На сьогоднішній день, в умовах існування постійної загрози національній безпеці країни, зокрема економічної, досить актуальним постає питання компонування елементів забезпечення економічної безпеки на макrorівні — рівні держави (рис. 2.1).

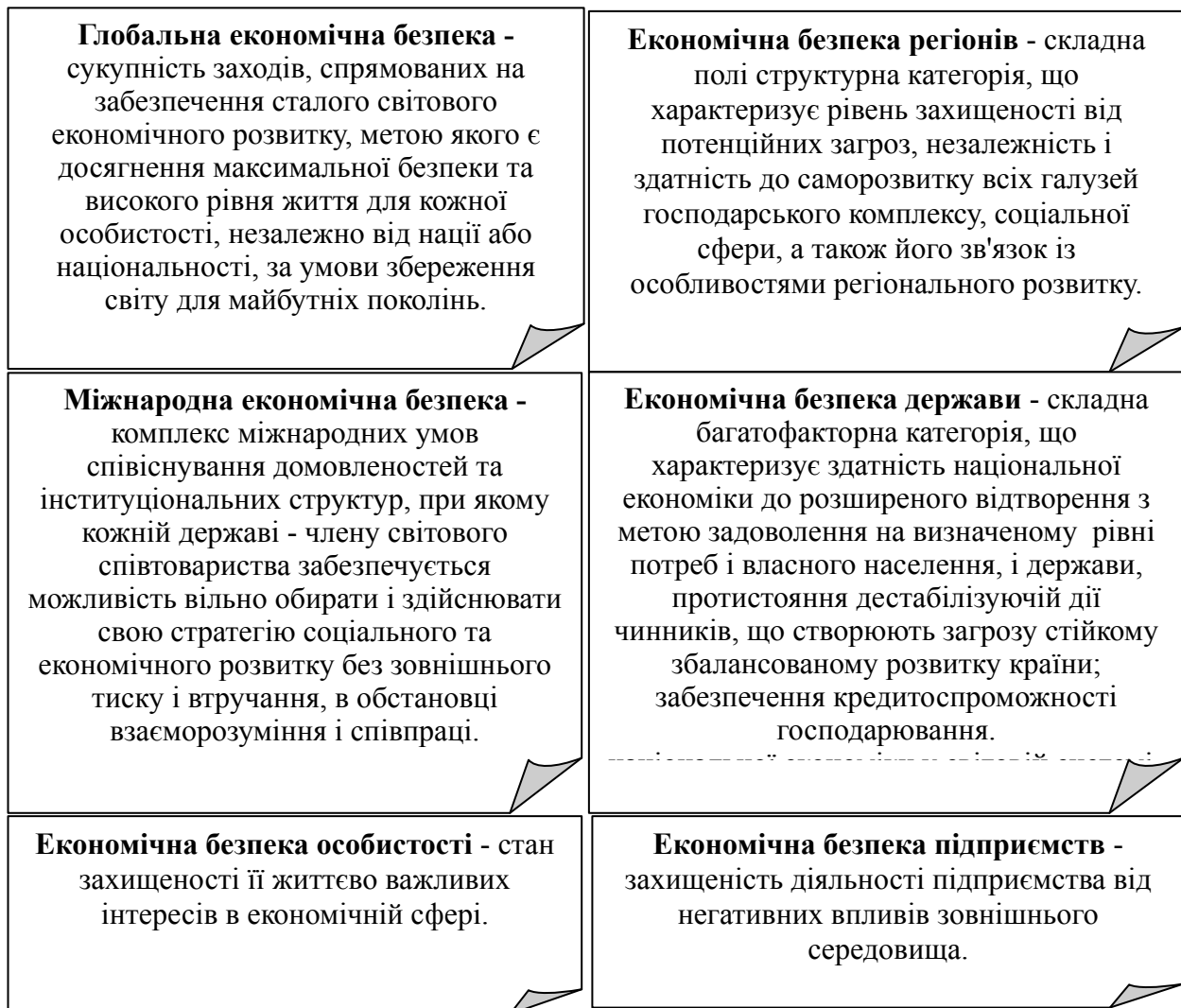

Рис. 3.1. Ієрархія рівнів економічної безпеки

(Джерело: розробка авторів)

Загрози національній безпеці – це сукупність внутрішніх і зовнішніх суперечностей суспільно-соціального розвитку, як в державі, так і на міжнародній арені, в усіх сферах життєдіяльності, котрі ускладнюють

врегульовану адміністративним правом діяльність суб'єктів національної безпеки зі створення сприятливих умов для збереження та зміцнення “української”, “американської”, “японської” та інших видів цивілізації, та чинники, які створюють небезпеку національній безпеці. Тобто це сукупність явищ, які становлять загрозу для індивіда, суспільства, держави та спричинюють шкоду життєво важливим процесам.

Загрози національної безпеки можуть бути: політичного, соціального, економічного, техногенного та інформаційного характеру. Однак кономічним фактором не можна нехтувати за аналізу національної безпеки країни. Підвищити рівень національної безпеки – означає врахувати всі чинники, які перешкоджають досягненню даної цілі.

Для сильної політики національної безпеки, потрібна сильна економіка, оскільки чим сильніша економіка, тим більше, зокрема, податкових надходжень можна отримати для участі в діяльності, необхідній для національної безпеки. А країна з розвиненою та стійкою економікою, може забезпечити як економічне благополуччя громадяни, та її їхню безпеку. Отже, держава повинна насамперед забезпечити свою економічну безпеку.

Економічна безпека є складовою національних інтересів, яка має реагувати на внутрішні та зовнішні інтереси країни. Економічна безпека - це складна соціально-економічна категорія, на яку впливають та постійно змінюються середовище матеріального виробництва, зовнішні та внутрішні загрози економіки. Тож економічна безпека є основою національна безпека держави (Grigoreva, Garifova, 2015).

Для будь-якої країни, за сучасних умов співіснування з іншими країнами-учасницями світової спільноти, не існує абсолютної економічної безпеки.

Географічне місце розташування, природні ресурси, потенціал промисловий та сільськогосподарський, рівень соціально-демографічного розвитку країни – визначальні фактори її економічної безпеки.

Тож, для початку, з метою раціонального відтворення суті/змісту

процесу забезпечення економічної безпеки держави, необхідно звернутися до вітчизняних та іноземних думок, які пояснюють дане явище (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 - Сутність категорії “забезпечення економічної безпеки держави”

Джерело	Зміст
Немченко В.В ., Малішевська В.В.	Процес реалізації функціональних складових економічної безпеки з метою запобігання можливих збитків і досягнення максимального рівня економічної безпеки в даний час і в майбутньому [1].
Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А.	Формування й впровадження комплексу заходів з упередження потенційних загроз, спрямованого на розв’язання суперечностей, які виникають у процесі реалізації національних економічних інтересів [2].
Гагаріна Г.Ю., Сорокіна, Чайникова Л.Н., Сизова Д.А ., Надиров С.М.	Реалізація комплексу заходів щодо забезпечення сталого, безпечного соціально-економічного розвитку на рівні конкретних територій - регіонів і муніципалітетів [3].
Момот Т., Аванесова Н.	Забезпечення соціально-економічної і соціально-політичної стабільності суспільства та забезпечення національної економіки необхідними ресурсами; захист експортної продукції; підтримання належного життя населення [4].
Акімова Л.М.	Гарантія самостійності та незалежності держави, умова стабільності й ефективного функціонування суспільства [5].

¹ Nemchenko, V., Malishevskaya, V. (2012) Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*. № 3(15). P. 10-13. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/echp_2012_3_3.pdf

² Varnaliy, Z., Onishchenko, S., Masliy, A. (2016) Threat prevention mechanisms of Ukraine’s economic security. *Economic Annals-XXI. Economics and management of national economy*. № 159(5-6), S. 20-24. DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V159-04> <http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/DOI/ea-V159-04.pdf>

³ Gagarina, G. Y.; Sorokina, N. Y.; Chainikova, L. N.; Sizova, D. A.; Nadyrov, S. M. 2019. Tools to ensure the economic security of the old industrial regions, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 7(1): 747-762. [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1\(53\)/](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1(53)/)

⁴ Momot, T., Avanesova, N. (2016) Systematization of international experience of ensuring economic security of exacerbation of the threats and challenges of a new type for national and international security. *Baltic Journal of Economic Studies*. № 1. Vol. 2. S. 77-83. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/65/70>

⁵ Акімова Л. М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/3.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/3.pdf)

1	2
Juozas Bagdanavičius, Vladas Senkus	Безпека в цьому сенсі передбачає не лише захист національних інтересів, а й готовність та спроможність державних установ встановлювати механізми реалізації та захисту національних інтересів та підтримка політичної та економічної стабільності в суспільстві [¹].
Визначення авторів	Забезпечення економічної стабільності держави через використання наявних національних ресурсів та застосування політики імпортозаміщення, з метою формування належного рівня її економічної безпеки.

(Джерело: згруповано авторами)

У науковій праці "The U.S. Government's Approach to Economic Security Focus on Campaign Activities" відзначається той факт, що економічна безпека базується на зростаючій залежності від потоку товарів, послуг, капіталу, інформації та технологій через кордон (By George E. Katsos, 2018).

Тож, необхідно відмітити той факт, що процес забезпечення економічної безпеки держави є доволі складним, та здійснюється в кілька етапів. Тому постає нагальне питання детального аналізу його компонент, враховуючи і міжнародну практику.

На сьогодні, так званий реєстр компонент економічної безпеки держави є суперечливим, а тому, неповним.

Переважна більшість вчених дійшла того висновку, що основними складниками економічної безпеки кожної країни є:

- національні інтереси;
- ресурсна безпека в розрізі наступних її видів: сировинна, енергетична, фінансова, соціальна, інноваційна, технологічна, продовольча, зовнішньоекономічна.

Згідно з «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженою Міністерством економіки України, складовими економічної безпеки держави є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна,

¹ Bagdanavičius, J., Senkus, V. (2015) Economic and social security problems in lithuania. URL : <https://pdfs.semanticscholar.org/c13e/715e71c5909b0484dc43868da766048d4a34.pdf>

соціальна, продовольча безпеки.

Іншими словами, методика розрахунку рівня економічної безпеки України підкреслює ті компоненти економічної безпеки держави, які пояснюють виключно процеси економічного характеру та суміжні з ними явища.

Так, основоположною компонентою забезпечення економічної безпеки кожної країни є інтереси суспільства, нації.

Національні інтереси – це в першу чергу статечно важливі цілі, які ставить перед собою кожна країна, та відповідно, система заходів, завдяки якій досягаються ці цілі.

Українські національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Для населення, економічна безпека передбачає послідовний доступ до можливостей працевлаштування, особистих активів та забезпечений дохід. У цьому розумінні, національні інтереси є важливішими завданнями внутрішньої і зовнішньої політик.

Головним національним інтересом нашої країни, являється відродження та зміцнення держави, становлення міцної національної економіки та забезпечення, як наслідок, в першу чергу, економічної безпеки України.

Питання національних інтересів посідає визначальне місце також і в системі формування та забезпечення економічної безпеки Сполучених Штатів Америки, як і будь-якої іншої держави. По суті, це є питання визначення орієнтирів економічної політики країни, спричинених потребами внутрішнього розвитку та бажанням посісти визначальне місце на міжнародній арені.

Аналогічно, що питання національних інтересів при формуванні та

забезпечення економічної безпеки Литви є також домінуючим. У праці (Juozas Bagdanavičius, Vladas Senkus, 2006) визначено, що "...стан економічності та конкурентоспроможності економіки, а також глобальна конкуренція визначають економічну безпеку Литви як один із основних національних інтересів країни. Отже, коли ми прагнемо економіко-соціальної стабільності, ми прагнемо одночасно виконувати національні інтереси.

Основний акцент європейські країни, при формуванні індивідуальних політик щодо забезпечення економічної безпеки, роблять на тому, що власний потенціал країни, як інструмент формування її самодостатності, не є вирішальним фактором економічної безпеки, а тільки через забезпечення міжнародного діалогу, дискусії, розвитку міжнародних відносин, тісне політичне та економічне співробітництво, можливо досягти економічної безпеки кожною країною.

Такої політики притримується Німеччина та ряд інших європейських країн.

Зовсім інший підхід діє у США та Канаді. Так, Канада у сфері забезпечення економічної безпеки, в першу чергу, всі зусилля направляє на підтримку умов для довгострокового зростання продуктивності праці і капіталу в країні, і як наслідок, це має призвести до покращення рівня життя населення, в тому числі, надійного та динамічного розвитку ділового середовища, яке має сприяти поширенню інновацій, залученню внутрішніх та іноземних інвестицій і стійкому економічному зростанню.

США при формуванні власної економічної безпеки, важливе значення відносить такій компоненті як інформаційна безпека, зокрема, захист від економічного шпигунства (Act on the economic security of the United States, 1996) [7].

Угорська Республіка розглядає безпеку комплексно: крім таких традиційних компонентів як політичний та оборонний, вона також містить, серед іншого, економічний та соціальний, включаючи права людини та права меншин, а також екологічний елемент.

Особливості політик щодо забезпечення економічної безпеки зарубіжними країнами та Україною наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 - Сутнісна характеристика політик зарубіжних країн та політики України щодо забезпечення економічної безпеки

Країна	Характеристика	Спільні риси	Відмінні риси
Україна	1. Правове поле щодо забезпечення економічної безпеки сформовано (Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»; Стратегія національної безпеки України; Концепція боротьби з тероризмом; Воєнна доктрина України; Закон України «Про національну безпеку України» та ін.). 2. Окремі питання віддзеркалюються в доктринах України.	+	+
Німеччина	1. Правове поле щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. 2. Окремі питання віддзеркалюються в директивах Міністерства оборони ¹ .	+	+
США	1. Правове поле щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. 2. Окремі питання віддзеркалюються в президентських директивах.	+	+
Велико-британія	1. Правове поле щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. 2. Окремі положення містяться у нормативно-правових актах у сфері оборонної політики.	+	+

У своїй праці “The United Kingdom’s contribution to European security and defence” (Giegerich, Mölling, 2018) автори відзначають той факт, що Великобританія, в першу чергу, перевагу у забезпеченні власної економічної безпеки, віддає оборонній галузі, підкреслюючи саме її важливість при вирішенні означеного питання.

Великобританія є найпотужнішим гравцем у Європі в галузі безпеки. Проте її економічна безпека суттєво залежить від її сусідів. Тож, як і ряд інших європейських країн, формуючи політику забезпечення економічної

¹ Див.: ON GERMAN SECURITY POLICY AND THE FUTURE OF THE BUNDESWEHR <https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf>

безпеки, орієнтується на тісне політичне та економічне співробітництво з країнами-сусідами.

Тож, економічну безпеку слід розглядати через призму певної системи керування з погляду наступних чинників: правових, організаційних, економічних, фінансових та інших, через використання яких виникає можливість:

- направити можливі загрози в ту площину економічних координат, у якій за короткий проміжок часу, негативний наслідок їх дії буде мінімальним;
- унормувати зовнішньо-економічну діяльність країни та підсилити позиції господарюючих суб'єктів на міжнародному ринку.

У розвиненій економіці вільного ринку, держава не тільки гарантує принципи приватного бізнесу, вільної конкуренції та індивідуальної свободи всередині країни, але також є потужним фактором для міжнародної економіки.

Розглянувши особливості політики утворення та забезпечення економічної безпеки ряду провідних країн світу, враховуючи їх досвіт, постає нагальна необхідність доповнити структурну будову забезпечення економічної безпеки нашої країни такими компонентами, як: екологічна безпека, політико-військова, громадська, підприємницька, регіональна, інтелектуальна, внутрішня (рис. 2.3).

За останні кілька років світова економіка так само непомітно зазнає подальші високошвидкісні перетворення, викликані злиттям цифрових технологій, матеріалознавства і біологічних інновацій четвертої промислової революції. Цей трансформаційний шлях можна визначити як фундаментальне зрушення, який рухає світовою економікою сьогодні. Те, як воно буде враховувати цінність екосистем і взаємозв'язок між людиною і природними процесами, визначатиме, чи вдасться світовій економіці примиритися з обмеженими ресурсами планети або ми просто прискоримо її вплив (Juan Carlos Castilla-Rubio, Giulio Boccaletti, 2017).

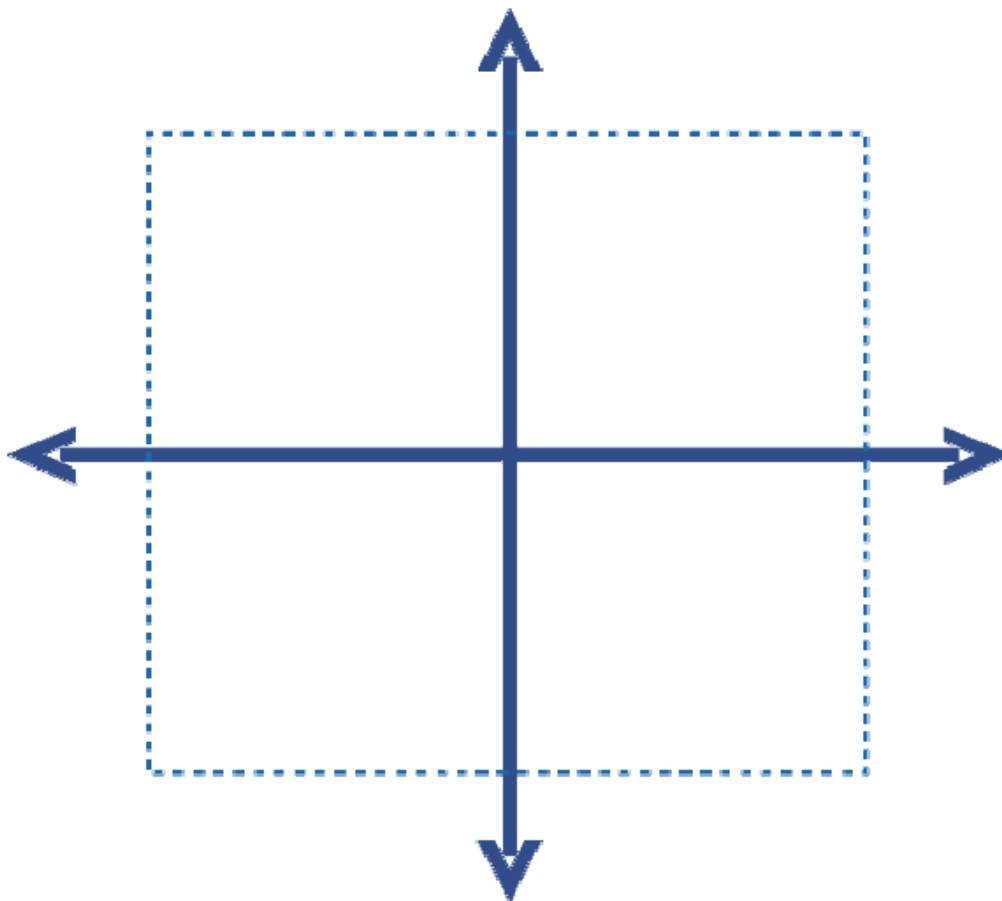

Рис. 2.3. Доповнення структурної будови забезпечення економічної безпеки держави (фрагмент)

Воєнна безпека являється головною складовою національної безпеки, яка в свою чергу формується із політичних, економічних та військових аспектів. Політичний аспект створює та сприяє розвитку зовнішньої та внутрішньої обстановки держави, завдяки яким відбувається подолання різних видів конфліктних ситуацій. Та слід зазначити, що політичний аспект повинен бути виконаний в сукупності з оборонним характером, синтез яких блокує спроби агресора домогтися своїх цілей з використанням зброї. В загальному значенні, воєнна безпека передбачає захист життєво важливих аспектів людини, громадян, суспільства та держави від явищ або подій, які несуть небезпеку воєнного характеру, при якому військові дії (війна) має нульову ймовірність. Тобто це рівень захисту державного суверенітету, недоторканності, цілісності від зазіхань з використанням воєнної сили.

Україна вибрала стратегічний курс на євроатлантичну інтеграцію, тобто на впровадження у діяльність керівних органів держави та управління національною економікою перевірені світові практики.

Подібні рішення необхідно впроваджувати і в політико-військово-політику, які б базувалися на основі інвестиційних та інноваційних дій. Впровадження таких дій дасть змогу для раціонального використання наявного потенціалу, а також його розвитку.

Наша країна прагне адаптувати та запроваджувати іноземні практики щодо забезпечення високого рівня громадської безпеки та порядку. Це в свою чергу і є поштовхом для розвитку національної безпеки.

Громадська безпека – це захист здоров'я, гідності, свободи вибору, власного майна населення і недоторканність правового порядку та державних установ.

Таким чином, громадська безпека – це стан упорядкованих суспільних правовідносин, при якому кожна особа, державний орган, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи з власної волі дотримуються правових і морально-етичних норм, соціальних норм та правил, виконують всі рекомендації з метою досягнення громадської безпеки та благополуччя.

Як відомо, розглядаючи безпеку суб'єкта підприємницької діяльності, безпеку сфери підприємництва, економічну безпеку можна пояснити як приватні витрати на особисту та корпоративну безпеку. Такі загрози, що реалізуються у формі корупції, недобросовісної конкуренції, крадіжок та інші, стримують розвиток підприємництва в Україні і впливають на рівень економічної безпеки держави в цілому. Наприклад, розширення зовнішньої торгівлі країни, стимулює посилення перевезення людей та вантажів. Зростання повітряних, залізничних, автомобільних та морських перевезень, збільшує ризик порушень безпеки, які сприяють пограбуванню та організації контрабанди, тим самим надаючи поштовх урядам посилити транскордонний нагляд (Barrie Stevens, 2004).

Тож дану складову необхідно розглядати як компонент підвищеної

небезпеки щодо впливу на економічну безпеку держави. Умовою стабільного існування національного господарства, виступає побудова злагодженої системи реалізації державних інтересів країни і її регіонів. Регіон виступає складником економічної системи, яка відображає показники соціальної, економічної структури виробництва, для якої характерна наявність природних та ресурсних чинників, процеси керування якої забезпечують регіональні органи влади. Споживання ресурсів природного характеру, охорона навколишнього середовища, соціально-економічний розвиток, необхідно співвідносити з певною територією держави. Відмітимо ряд публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених, котрі інтерпретують наступним чином поняття “економічна безпека регіону” (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 - Визначення змісту дефініції “економічна безпека регіону”

Джерело	Зміст
Бабець І. Г.	Стан економіки, що дає змогу забезпечити сталий соціально-економічний розвиток і базується на таких засадах: економічна незалежність, стійкість і стабільність розвитку, здатність до саморозвитку і прогресу [1].
Дічек О.І.	Складова національної безпеки країни та забезпечує насамперед конкурентоспроможність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки регіонів, нерозривно інтегрованих в економіку країни [2].
Геєць В., Кизим М.	Частина національної економіки для центральних загальнодержавних органів управління. Відносно самостійна система для регіональних органів управління [3].
Татаркін А. І., Куклін А. А., Мизін А. Л.	Сукупність властивостей економічної системи регіону, що забезпечують стабільність, стійкість і поступовість розвитку регіону, певну незалежність і інтеграцію з економікою держави в умовах дії різного роду дестабілізуючих загроз [4].

¹ Бабець І. Г. Основи формування економічної безпеки України: монографія / І. Г. Бабець, М. І. Флейчук та ін. - Львів : СПОЛОМ, 2011. - 208 с.

² Дічек О.І. Економічна безпека регіонів – складова системи національної безпеки. Вчені записки Університету «КРОК». № 2013. Випуск 33. - С. 24-30. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/Vzuk_2013_33_6.pdf

³ Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. Моделювання економічної безпеки: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

⁴ Мониторинг экономической безопасности регионов как условие стабильного развития [Текст] / А. И. Татаркин, А. А. Куклин, А. Л. Мызин и др. ; под науч. Ред. А. И. Татаркина, А. А. Куклина. — Екатеринбург, 2009. — 98 с.

У своїй праці (Christopher Cochrane, Andrea Perrella, 2012) науковці підкреслюють той факт, що кожна країна, зокрема Канада, політично розділена на регіони. У статті цей аргумент застосовується для вивчення регіональних відмінностей в канадських думках про участь уряду в економіці [1].

У щорічному документі Великобританії “Стратегія національної безпеки і стратегічна оборона” про огляд безпеки країни в 2015 році, підкреслюється також роль регіону у забезпеченні економічної безпеки країни (Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty, 2015).

Для правильного розуміння проблеми ефективного забезпечення економічної безпеки держави, необхідно завжди здійснювати порівняння зовнішніх та внутрішніх загроз. Найбільша небезпека для кожної країни складається особливо з її внутрішніх загроз.

Найбільший ризик від внутрішніх загроз, як правило, пов'язаний із тенденціями, що формуються всередині соціальної сфери (**Grigas R., 2006**). Ця сфера відіграє ключову роль у забезпеченні не тільки економічної, але й національної безпеки. Інтереси людей, суспільства, родин, верств суспільства, соціальних груп та держави закладені у цій сфері. Найбільша загроза існуванню та безпеці країни випливає з чіткої диференціації доходів громадян, погіршення структури харчування, збільшення відносної та абсолютної бідності.

Німеччина, після десятиліття майже безперервного свого економічного зростання, змінила свої лідируючу позицію до рівня відставання. Вона знову зіткнулася із загрозою економічного спаду через тривалу слабкість її виробничого сектора, ескалації торгової війни із Китаєм. Тож основним

¹ Cochrane, Ch., Perrella, A. (2012) Regions, Regionalism and Regional Differences in Canada. *Revue canadienne de science politique*. Cambridge University Press. № 45, pp. 829-853. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0008423912001011> URL : <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-political-science-revuecanadienne-de-science-politique/article/regions-regionalism-and-regional-differences-in-canada/ED93BA8C87A0FCC4112AC83239C600CA>

дестабілізуючим фактором виступила саме сфера виробництва (М. Арнольд, 2019).

Україна за роки своєї незалежності, сформувала власну систему/рівень забезпечення економічної безпеки. Основним дестабілізуючим внутрішнім чинником, що породжує кризи в державі, які призводять до порушення економічної рівноваги можна віднести:

- рецесію економіки - відносно помірний, некритичний спад виробництва, уповільнення темпів економічного зростання;

- послуги, державний сектор і ринок житла мають відносно низьке зростання;

- ринок праці сповільнюється у своєму розвитку. Працездатне населення виїжджає за кордон, чим забезпечує економічне благополуччя/безпеку інших країн. Тож економіка погіршується швидше, ніж це очікувалося;

- низький рівень розвитку інфраструктури держави. Існуючі прогалини щодо фінансування інфраструктури країни полягають у тому, що можуть знадобитися роки, щоб мати хоч якийсь ефект від такого мізерного фінансування;

- слабкий фінансовий сектор та інше.

Витоки зовнішніх загроз (зростання обсягів національних позик, зменшення експорту тощо), як правило, зумовлені низькою економічною ефективністю, слабкою конкурентоспроможністю окремих галузей економіки тощо. Це свідчить про те, що спочатку вони також мають внутрішнє походження.

Стратегічною метою економічного забезпечення безпеки є створення сприятливих умов в Україні для розвитку особистості, соціальної, економічної та політичної стабільності країни та усунення внутрішніх та зовнішніх загроз.

Національна стратегія економічного захисту повинна бути орієнтована на збереження економічного потенціалу країни та належного життєвого рівня

населення, який може запобігти наростанню соціальної напруги та конфліктів між різними сегментами та групами суспільства.

Ця стратегія повинна реалізовуватися через систему безпеки, що складається з законодавчих, виконавчих та судових установ, а також громадських та інших організацій. Державна стратегія економічного забезпечення безпеки країни може бути успішно реалізована лише за умови дотримання головної вимоги - функції національного регулювання економіки повинні бути належним чином забезпечені інформацією, повинна бути усунена асиметрія інформації.

Така стратегія повинна ґрунтуватися та реалізуватися за допомогою ефективною економічної політики, що має забезпечити стабільність особистості, підприємств, установ та організацій через покращення економічної ситуації в країні, забезпечення стабільності держави та суспільства в цілому; через забезпечення поваги та захисту громадянських конституційних прав та свобод, а також соціальної справедливості - основотворчі пріоритети.

Необхідно чітко визначити межі та критерії участі держави в економіці, пропорційну частку державного та приватного секторів, та підготувати механізм ефективного управління економікою країни.

Таким чином, держава повинна здійснювати антикризові заходи, включаючи кожну сферу економіки. Повинна бути активна структурна та соціальна політика, активна роль держави у сферах інвестицій, фінансового кредитування.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі життєдіяльності загори людині, державі та суспільству дедалі урізноманітнюються, саме це призводить до проблем, які пов'язані з національною безпекою держави.

Загрози національної безпеки вже виходять за рамки зовнішніх та внутрішніх військових сутичок та переходять в такі сфери: економічну, соціальну, екологічну, інформаційну та інші складові. Забезпечення сталої національної безпеки залежить від пріоритетів державної політики та факторів розвитку економіки.

Необхідно зазначити, що глобалізація являється рушійною силою розвитку нашої країни, та разом з тим, саме процес глобалізації поглиблює проблеми пов'язані з національною безпекою.

Національна безпека України – це вектор державної політики, який направлений на захист національних інтересів від всіх видів загроз. Безпека країни досягається завдяки злагодженій роботі всіх органів державної влади.

Структура національної безпеки складається : з об'єкта (громадяни країни, держава та їх національні інтереси), суб'єкта (державні та недержавні інституції), та сукупність дій направлених на захист інтересів держави та її територіальної цілісності.

Злагодженість у роботі органів влади дозволить забезпечити національну безпеку для країни. Саме тому виконавчі органи влади мають буди адаптовані до постійних соціально-політичних змін, внаслідок чого вони забезпечать стабільність в державі та в суспільстві своїми злагодженими діями.

Забезпечення національної безпеки, зокрема, фінансово-економічної, здійснюється правовими механізмами. Правові механізми фінансово-економічної безпеки – це сукупність правових норм, законів і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, на меті яких забезпечення національних інтересів.

Для сильної політики національної безпеки, потрібна сильна економіка, оскільки чим сильніша економіка, тим більше, зокрема, податкових надходжень можна отримати для участі в діяльності, необхідній для національної безпеки. А країна з розвиненою та стійкою економікою, може забезпечити як економічне благополуччя громадяни, та і їхню безпеку. Отже, держава повинна насамперед забезпечити свою економічну безпеку.

Економічна безпека є складовою національних інтересів, яка має реагувати на внутрішні та зовнішні інтереси країни. Економічна безпека - це складна соціально-економічна категорія, на яку впливають та постійно змінюються середовище матеріального виробництва, зовнішні та внутрішні загрози економіки.

Монографія розрахована на широке коло користувачів, а саме, вітчизняних фахівців, науковців, практичних працівників НПУ.

Наукове видання

Кубецька Ольга Миколаївна
Некlesa Олександр Вікторович
Остапенко Тетяна Миколаївна
Палешко Яна Сергіївна
Санакоєв Дмитро Борисович

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Монографія

За загальною редакцією О. М. Кубецької

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*
Технічний редактор *Олексенко Н. С.*
Дизайн обкладинки *Мізгуліна М. С.*

Здано до друку 09.09.20. Підп. до друку 16.09.20.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура – Times. Папір офсетний.
Спосіб друку – плоский. Ум. друк. арк. 4,2. Тираж 30 пр. Зам. № 0920-03/1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com

